

**Natalia Ollus, Julia Korkman,
Anna-Greta Pekkarinen & Anniina Jokinen**

Ihmiskaupparikosten esitutkinta uhrinäkökuilmasta

**Järjestöjen näkemyksiä ihmiskaupan uhrien
auttamiseen ja sen haasteisiin esitutkinnassa**

**Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 146
HEUNI Report Series No. 105**

Ihmiskaupparikosten esitutkinta uhrinäkökuulmasta

**Järjestöjen näkemyksiä ihmiskaupan uhrien
auttamiseen ja sen haasteisiin esitutkinnassa**

Natalia Ollus, Julia Korkman, Anna-Greta Pekkarinen & Anniina Jokinen

© Poliisiammattikorkeakoulu
Tampere, 2024

Natalia Ollus, Julia Korkman, Anna-Greta Pekkarinen & Anniina Jokinen
Ihmiskaupparikosten esitutkinta uhrinäkökulmasta
Järjestöjen näkemyksiä ihmiskaupan uhrien auttamiseen
ja sen haasteisiin esituskinnassa

Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 146
ISBN 978-951-815-435-1
ISSN 1797-5743

HEUNI Report Series No. 105
ISBN 978-952-7249-87-1 (PDF)
ISSN 2814-9106 (verkkajulkaisu)

Grano Oy, 2024

Tiivistelmä

Tämä katsaus on osa sisäministeriön rahoittamaa ja Poliisiammattikorkeakoulun toteuttamaa Ihmiskaupparikosten esitutinnan mallintaminen –hanketta. Katsauksessa nostetaan kirjallisuuteen perustuen esiin ihmiskauppaan liittyviä keskeisiä seikkoja, kuten uhriin kohdistuva pakottava kontrolli, uhrisensitiivinen lähestymistapa sekä muistin lainalaisuuksien huomioiminen tutkinnassa. Katsauksessa käsitellään myös tulkkauksen, videoinnin ja rikosoikeusprosessin sujuvuuden merkitystä ihmiskauppaesitutkinnalle.

Katsauksessa esitellään lisäksi haastatteluaineistoon perustuen suomalaisten ja kansainvälisten kolmannen sektorin toimijoiden kokemuksia yhteistyöstä poliisin kanssa sekä haasteita ja hyviä käytäntöjä liittyen uhrien kohtaamiseen. Katsauksessa kuvataan uhrisensitiivisiä ja traumainformoituja toimintatapoja, joita voidaan hyödyntää ihmiskaupparikosten esitutkinnassa.

Katsauksen mukaan keskeinen kehittämiskohde on ihmiskaupan uhrien osallisuuden kokemuksen vahvistaminen. Tärkeää on se, että uhri kokee tulleeensa aidosti kuulluksi ja kohdatuksi. Tämä vahvistaa uhrin tunnetta prosessin oikeudenmukaisuudesta, olipa lopputulos mikä tahansa.

Asianosaisten osallisuutta voidaan edelleen vahvistaa huolehtimalla ymmärrettävästä, oikea-aikaisesta ja riittävästä tiedonkulusta liittyen siihen, miten prosessi etenee, sekä laadukkaasta tulkkauksesta, mikä on usein hyödyllistä myös prosessiekonomian kannalta. Poliisin ja uhreja auttavien tahojen välisen yhteistyön vahvistaminen valtakunnallisesti edesauttaa uhrien oikeuksien yhdenvertaista toteutumista. Myös poliisien osaamista ja ymmärrystä uhrisensitiivisestä kohtaamisesta tulee kehittää konkreettisten keinojen, kuten haastattelukoulutuksen avulla.

Asiasanat: esitutkinta, ihmiskauppa, järjestöt, rikosuhri, uhrisensitiivisyys

Sammandrag

Denna översikt är en del av projektet Modellering av förundersökningen av människohandelsbrott som finansieras av inrikesministeriet och genomförs av Polisyrkeshögskolan. I översikten lyfter man utifrån litteraturen fram centrala faktorer i anslutning till människohandel, såsom tvingande kontroll av offret, ett offersensitivt tillvägagångssätt samt beaktande av minnets lagbundenheter i utredningen. I översikten behandlas också betydelsen av tolkning, videoinspelning och en smidig straffrättsprocess för förundersökningen av människohandel.

I översikten presenteras dessutom utifrån intervjumaterialet erfarenheter av samarbete med polisen samt utmaningar och god praxis för bemötandet av offer bland finländska och internationella aktörer inom tredje sektorn. I översikten beskrivs offersensitiva och traumainformerade tillvägagångssätt som kan utnyttjas i förundersökningen av människohandelsbrott.

Ett centralt område att fokusera på och utveckla är människohandelsoffrens upplevelse av delaktighet i processen. Det är viktigt att personen som utsatts för brottet upplever sig ha blivit genuint hörd och bemött. Detta stärker offrets känsla av rättvisa i processen, oavsett rättsprocessens utfall.

Parternas delaktighet kan ytterligare stärkas genom att de får begriplig och tillräcklig information om hur processen framskrider. I fall där förhören genomförs med hjälp av tolk behövs även tolkningens kvalitet säkras – detta både för att säkerställa rättssäkerheten och parternas upplevelse av processen men också av processekonomiska skäl. Ett välfungerande samarbete på nationell nivå mellan polisen och de aktörer som hjälper offren främjar ett jämlikt tillgodoseende av offrens rättigheter. Även polisernas kompetens och förståelse för offersensitivt bemötande bör utvecklas med hjälp av konkreta metoder, såsom utbildning om intervjuteknik.

Nyckelord: förundersökning, människohandel, organisationer, brottsoffer, offersensitivitet

Abstract

This review is part of the Modeling of pre-trial investigation of human trafficking offenses (Ihmemalli) project, financed by the Ministry of the Interior and implemented by the Police University College. Based on literature, the review focuses on key issues related to human trafficking, including coercive control of the victim, victim-sensitive approach and attention to memory patterns in investigation. The review also addresses the importance of interpretation, video recording and fluency of the criminal justice process in pre-trial investigation of human trafficking offenses.

In addition, the review presents, based on interview material, Finnish and international third sector professionals' experiences of cooperation with the police as well as challenges and best practices related to encountering the victims. The review describes victim-sensitive and trauma-informed methods that can be utilized in the pre-trial investigation of human trafficking offenses.

According to the review, the key target of development is to strengthen human trafficking victims' experience of participation. It is essential that the victims feel that they are genuinely heard and encountered. This strengthens the victim's experience of the process being fair, no matter the outcome.

The participation of parties concerned can be further strengthened by ensuring understandable, timely and sufficient flow of information related to the progress of the process, and high-quality interpretation, which is often useful also in terms of process economy. Strengthening the cooperation between the police and parties assisting victims at the national level contributes to victims' rights being equally taken into account. Police officers' competence and understanding of victim sensitivity must be developed through concrete methods, such as training on how to conduct interviews.

Keywords: pre-trial investigation, human trafficking, non-governmental organizations, crime victim, victim sensitivity

Sisällys

Tiivistelmä	4
Sammandrag	5
Abstract	6
1 Johdanto	8
2 Ihmiskaupparikoksen erityispiirteet	11
2.1 Ihmiskauppa ilmiönä ja pakottava kontrolli	11
2.2 Ihmiskauppatilanne tapahtumien jatkumona	17
2.3 Ei-ideaali uhri ja uhrin vastahakoisuus	18
2.4 Suojeluntarpeen arviointi	22
2.5 Lapsikaupan uhrit sekä ihmiskaupan uhrien alaikäisten lapsien huomioiminen	24
2.6 Uhrisensitiivisen kuulustelun ja kohtaamisen merkitys	27
2.7 Muisti ja traumataustan ymmärtäminen ihmiskauppakontekstissa	29
2.8 Kulttuuritaustan ymmärtäminen ja tulkkauksen merkitys ihmiskauppatutkinnassa	34
2.9 Tulkkaus	37
2.10 Videoinnin merkitys	40
2.11 Oikeudenmukainen kohtelu, esitutinnan kesto ja viestintä tutkinnan aikana	43
3 Hyvät käytännöt	47
3.1 Anonyymi puhutus	47
3.2 Kriisityöntekijät, avustajat, tukihenkilöt ja muut tukea antavat henkilöt	48
3.3 Järjestöjen ja viranomaisten välinen yhteistyö	55
4 Johtopäätökset	57
5 Suositukset	59
Lähteet	62

1 Johdanto

Tämä katsaus on osa sisäministeriön rahoittamaa ja Poliisiammattikorkeakoulun toteuttamaa ihmiskaupparikosten esitutinnan mallintaminen (Ihme-malli) –hanketta. Poliisiammattikorkeakoulu teki Euroopan kriminaalipolitiikan instituutin (HEUNI) kanssa sopimuksen tutkimuspalvelun tuottamisesta, jonka mukaan HEUNI laatii vertailevan kartoituksen ihmiskaupparikosten esitutinnan nykytilasta kolmannen sektorin näkökulmasta Suomessa ja muutamassa HEUNIn valitsemissa verrokkimaissa. Tarkemmin, kartoituksen tavoitteena oli

- kuvata, miksi uhrisensitiiviset ja traumainformoidut toimintatavat ovat tärkeitä ihmiskaupparikosten esitutinnassa ja oikeudenkäynnissä,
- esitellä, miten etenkin kolmannen sektorin toimijat tukevat ja auttavat ihmiskaupparikosten uhreja esitutinnan aikana, sekä
- kerätä tietoja siitä, miten eri maissa on otettu huomioon traumatisoituneiden uhrien, erityisesti lapsien, sensitiivinen kohtaaminen esitutinnassa.

Tämä lyhyt katsaus toimii itsenäisenä osiona ja sen voi lukea omana kokonaisuutenaan. Se kuvaa ihmiskaupan uhrien esitutinnassa kohtaamia haasteita sellaisina kuin ne näyttäytyvät järjestötoimijoille. Kirjallisuuslähteiden kautta avataan ihmiskauppaan liittyviä keskeisiä seikkoja, kuten uhriin kohdistuvaa kontrollia, uhrien traumatisoitumista ja muistiin liittyviä haasteita. Aineistoon perustuvassa osiossa nostetaan esiin sekä suomalaisjärjestöjen että verrokkimaiden järjestöjen näkemyksiä ja havaintoja edellä mainituista haasteista ja niiden ylittämistä. Lopuksi tehdään suosituksia siitä, miten kootun aineiston perusteella uhrien kohtaamista esitutinnassa voitaisiin kehittää.

Alkuvuodesta 2023 Poliisiammattikorkeakoulun tutkijat järjestivät kaksi järjestökuulemistä, joiden tavoitteena oli selvittää ihmiskaupparikosten uhreja avustavien toimijoiden kokemuksia yhteistyöstä poliisin kanssa ihmiskaupparikosten esitutinnan aikana. Näihin osallistui yhteensä 21 edustajaa 20 järjestöstä. Lisäksi Polamk järjesti ns. neliapilajärjestöjen (Monika-Naiset, Pakolaisneuvonta, Pro-tukipiste ja Rikosuhripäivystys) edustajille omat haastattelut, sillä näillä järjestöillä tiedettiin olevan paljon kokemusta ihmiskaupan ja hyväksikäytön

uhrien kanssa työskentelemisestä sekä heidän tukemisestaan rikosprosessin yhteydessä. Näihin neljään haastatteluun osallistui yhteensä 12 henkilöä.

HEUNI osallistui kaikkiin edellä mainittuihin tilaisuuksiin ja auttoi niitä valmisteltaessa kartoittamaan relevantteja järjestöjä. Tässä katsauksessa esitetyt suomalaisjärjestöjen näkemykset perustuvat näihin kuulemisiin ja haastatteluihin sekä niissä tehtyihin yksityiskohtaisiin muistiinpanoihin, sillä keskusteluja ei tallennettu. Ryhmäkuulemisissa ja järjestöhaastatteluissa esitettyihin näkemyksiin viitataan tässä katsauksessa anonyymisti, eli järjestöjä tai niiden edustajia ei identifioida tekstissä.

Kansainvälisen näkökulman esiin tuomiseksi HEUNIn tutkijat haastattelivat yhteensä kuutta australialaista, norjalaista, belgialaista ja hollantilaista kansalaisjärjestöä¹, jotka auttavat ihmiskaupan uhreja. Maat valittiin sillä perusteella, että niissä tiedettiin olevan potentiaalisesti kiinnostavia käytäntöjä koskien ihmiskauppatutkintoja. Haastateltaviin otettiin yhteyttä HEUNIn olemassa olevien kontaktien kautta. Haastattelut tehtiin Teamsin kautta ja ne olivat pituudeltaan noin puolesta tunnista tuntiin. Haastateltavat antoivat suostumuksensa haastattelumateriaalin käytölle kirjallisesti. Haastattelut tallennettiin ja tallenteet litteroitiin, jonka jälkeen litteraatit koodattiin Nvivo-ohjelmalla ja analysoitiin temaattisesti.

Seikkaperäisemmän analyysin sijasta ulkomaisten järjestötoimijoiden haastatteluista on poimittu muun muassa sellaisia haasteita ja hyviä käytäntöjä, joita on mielekästä tarkastella tai vertailla Suomen kontekstissa, ja/tai joita voitaisiin hyödyntää ihmiskauppatutkinnan mallintamisessa. Tämä katsaus ei siis pyri antamaan kattavaa kuvaa ihmiskaupan vastaisen työn tai siihen liittyvän järjestötoiminnan kentästä kyseisissä maissa.

Etenkin Suomen järjestökuulemisissa sekä -haastatteluissa osallistujia pyydettiin tuomaan esiin ihmiskauppatutkintaan liittyviä ongelmakohtia, jotta Ihme-malli-hankkeessa tehtävä ihmiskauppatutkinnan mallinnus pystyisi huomioimaan nämä haasteet. Tässä katsauksessa nousevat siten esille etenkin esitutkinnan haasteet ja ongelmat, joita järjestöt ovat työssään kohdanneet. Tilaajan

¹ Haastateltavina oli ihmiskaupan vastaista työtä tekeviä ja/tai ihmiskaupan uhreja auttavia ammattilaisia järjestöistä Australian Punainen Risti, Australian Pelastusarmeija, PAG-ASA, La Strada International, Norjan Pelastusarmeija ja ROSA.

kanssa käytyjen keskustelujen mukaisesti sekä järjestöille asetettujen kysymysten osalta HEUNIn katsauksen näkökulma on jokseenkin kriittinen, mutta on hyvä muistaa, että esiin tuotu kritiikki ei koske kaikkia yksittäisiä poliiseja, vaan kyse on enemmän institutionaalisesta kritiikistä. Useilla yksittäisillä poliiseilla ja tutkijoilla on osaamista ja kokemusta uhrien kohtaamisesta sensitiivisesti ja traumainformoidusti.

Seuraavassa luvussa käymme läpi kirjallisuuteen ja järjestöhaastatteluihin perustuen haasteita ja seikkoja, jotka tulisi huomioida ihmiskaupan uhrien auttamisessa ja esitutkintaprosessissa. Luvussa kolme esittelemme haastateltujen järjestöedustajien esille tuomia hyviä käytäntöjä esimerkiksi uhrien anonyymiin puhutukseen ja monialaiseen yhteistyöhön liittyen. Lukuun neljä olemme koonneet johtopäätökset, ja luvussa viisi annamme suosituksia. Katsauksen lopussa on lähdeluettelo.

2 Ihmiskaupparikoksen erityispiirteet

Ihmiskauppa on rikoksena monella tapaa haastava tutkia. Rikoksen määritelmän ohella haasteita aiheuttavat monimutkaiset rikoskokonaisuudet, mutta myös rikoksen vaikutukset uhriin. Ihmiskaupassa rikosentekijä kontrolloi ja alistaa uhria monella tapaa. Ihmiskaupan uhrit ovat usein jo lähtökohtaisesti haavoittuvassa asemassa, samalla kun ihmiskauppa itsessään haavoittaa uhria lisää. Esitutkinnassa tulisi huomioida nämä rikoksen vaikutukset ja seuraukset uhriin. Seuraavaksi käsittelemme ihmiskaupan erityispiirteitä uhrin näkökulmasta sekä esitutkinnassa huomioitavia seikkoja.

2.1 Ihmiskauppa ilmiönä ja pakottava kontrolli

Ihmiskauppa on ihmisen vapautteen kohdistuva vakava rikos. Suomen rikoslain (39/1889) 25 luvun 3 §:n mukaan se, joka käyttämällä hyväksi toisen riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa taikka toista painostamalla, erehdyttämällä toista tai tämän erehdystä hyväksi käyttämällä, maksamalla korvauksen toista määräysvallassaan pitävälle henkilölle tai ottamalla vastaan sellaisen korvauksen ottaa toisen määräysvaltaansa, värvää toisen taikka luovuttaa, kuljettaa, vastaanottaa tai majoittaa toisen hänen saattamisekseen parituksen tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi, pakkotyöhön tai muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin taikka elimien tai kudoksien poistamiseksi, on tuomittava ihmiskaupasta vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi.

Ihmiskaupan rikostunnusmerkistö koostuu siten kolmesta osatekijästä, keinoista, tekotavasta ja tarkoituksesta, joista kaikki on näytettävä toteen, jotta ihmiskaupasta voitaisiin tuomita rangaistus. Ihmiskauppa on monilta osin piilorikollisuutta: työperäisen ja seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvän ihmiskaupan sekä ihmiskaupan harvinaisempien muotojen arvioidaan olevan yleisempiä kuin mitä tulee viranomaisen tietoon (Roth & Luhtasaari 2021).

Ihmiskaupan uhrien auttamista Suomessa säätelee laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta (746/2011). Ihmiskaupan uhrien auttamisesta Suomessa vastaa Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä, joka toimii Maahanmuuttoviraston yhteydessä. Vuonna 2006

perustettu Auttamisjärjestelmä vastaa ihmiskaupan uhrin lakisääteisestä tunnistamisesta ja osaltaan ihmiskaupan uhrin harkinta-ajan antamisesta. Ihmiskaupan uhreja autetaan myös hyvinvointialueilla ja kolmannen sektorin järjestöissä.

Auttamisjärjestelmä järjestää itse tarvittavat palvelut maassa ilman oleskeluoikeutta oleville henkilöille sekä henkilöille, joilla ei ole kotikuntaa. Auttamisjärjestelmä vastaa asiakkaaksi ottamisesta ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään myös sellaisten uhrien kohdalla, joilla on Suomessa kotikunta. Sen vastuulla on ohjata uhri hänelle kuuluviin palveluihin sekä antaa ohjausta ja neuvontaa mm. rikosasioissa, oleskeluoikeuteen liittyen sekä ihmiskaupan uhrin oikeuksien osalta. Ihmiskaupan uhreja auttavia järjestöjä on Suomessa useita, mutta keskeisimpiä ovat Rikosuhripäivystys, Monika-Naiset liitto ry, Pakolaisneuvonta ry, sekä Pro-tukipiste ry, jotka muodostivat vuonna 2015 ns. Neliapilajärjestöt-verkoston.

Ihmiskaupparikokseen kuuluu yleensä erilaisia kontrolloinnin keinoja, joilla tekijä saa uhrin jäämään olosuhteisiin, joissa häntä hyväksikäytetään. Pakottavalla kontrollilla (coercive control) tarkoitetaan väkivallan dynamiikkaa, jossa pakottavan kontrollin käyttäjän pyrkimyksenä on saavuttaa monenlaisten väkivaltaisten ja väkivallattomien tekojen ja taktiikoiden avulla täydellinen hallinta, valta ja kontrolli suhteessa toiseen. Pakottavan kontrollin käyttäjän tarkoituksena on tukahduttaa uhrinsa elinpiiri, sosiaaliset suhteet ja mahdollisuus avun saamiseen. Tieteellisessä kirjallisuudessa ilmiöstä käytetään termejä psykologinen pakottaminen, psykologinen kontrolli ja pakottava kontrolli.

Kansainvälisessä kirjallisuudessa on tutkittu niitä kontrollin keinoja, joita rikoksenteijä kohdistaa ihmiskaupan uhreihin. Ihmiskaupassa rikoksenteijä saattaa kohdistaa uhuriin hyvin vakavaa fyysistä tai henkistä väkivaltaa. Väki-valta voi olla toistuvaa. Siihen voi myös liittyä nälkiinnyttämistä tai muiden perustarpeiden täyttämisen estämistä, eristämistä tai huumaamista. Tällainen vakava väkivaltaa sisältävä kontrolli johtaa muun ohella siihen, että uhri ei voi tietää, milloin häneen tullaan kohdistamaan väkivaltaa, jolloin hänen on vaikea itse vaikuttaa tilanteeseensa (Zimmerman & Pocock 2013).

Varsin usein ihmiskaupassa esiintyvä kontrolli ei kuitenkaan ole helposti tunnistettavaa fyysistä väkivaltaa, vaan se voi olla myös hienovaraisempaa (ks. esim. Pekkarinen & Jokinen 2023, 56). Esimerkiksi HEUNin tutkimusten mukaan

Suomessa esiintyy työperäisen ihmiskaupan ja hyväksikäytön yhteydessä enemmän psyykkistä ja harvemmin fyysistä väkivaltaa. Psyykkiset keinot ovat usein riittäviä uhrin alistamiseksi tilanteeseen. Psyykinen tai pakottava kontrollointi voi olla esimerkiksi uhkailua muullakin kuin väkivallan käyttämisellä. Rikoksenteijä saattaa uhata uhria esimerkiksi sillä, että hänet karkotetaan maasta, jos hän ei suostu rikoksenteijän tahtoon (Jokinen ym. 2011; Jokinen & Ollus 2014; Ollus 2016).

Tämä vastaa myös kansainvälistä tutkimusta, jossa käy ilmi, ettei varsinaista väkivaltaa välttämättä tarvitse käyttää aiheuttaakseen pelon ilmapiiriä, joka pitää uhria varpaillaan ja saattaa estää häntä lähtemästä tilanteesta tai ilmoittamasta asiasta ulkopuolisille. Toisin sanoen henkinen väkivalta voi olla tehokasta siinä missä fyysinenkin väkivalta ja tällä uhkaaminen. Uhrin haukkuminen, nimittely ja nöyryytys tai uhkailu uhrin läheisiin kohdistuvasta kostosta saattavat murtaa uhrin toimijuutta ja käsitystä siitä, että hän itse olisi kykenevä vaikuttamaan tilanteeseensa.

Pakottavaa kontrollia käsittelevässä kirjallisuudessa todetaan, että pakottavassa kontrollissa uhri päätyy vangin tai panttivanjin kaltaiseen tilanteeseen, josta on vaikea päästä pois ennen kaikkea tunnesiteiden ja pelon vuoksi. Pelko voi liittyä muuhun kuin väkivallan pelkoon, esimerkiksi mainehaitan, epäonnistumisen tai hylätyksi tulemisen pelkoon, ja uhrin tunteisiin voi sekoittua pelko, riippuvuus, lojaalisuus ja häpeä (Crossman ym. 2016; Hamberger ym. 2017; Pitman 2017; Stark 2007; 2012; 2018).

Hienovaraisia keinoja käytetään myös uhrien rekrytoinnissa, jolloin uhria voidaan manipuloida monimutkaisin tavoin, joita on vaikea havaita ja jotka perustuvat henkilökohtaisen suhteen luomiseen uhriin (Pekkarinen & Jokinen 2023, 56; Kauranen 2018, 118–120). Tekijä voi myös käyttää myönteistä ja kielteistä vuorovaikutusta vaihtelevasti, mikä saattaa sitoa uhrin jopa tiukemmin tekijän kontrollin alle kuin mitä pelkästään kielteisellä ja rankaisevalla vuorovaikutustyyllillä pystyisi (esim. Bassil 2019).

Pakottava kontrolli voi alkaa siten, että tekijä muodostaa suhteen (usein haavoittuvassa asemassa olevaan) uhriin ja esittää ystävää, mahdollista tulevaa kumppania, tai vanhemman roolia. Uhrin aiempi turvattomuus ja luotettavien, hyvien ihmissuhteiden puute altistaa uhria riskille turvautua tämänkaltaiseen suhteeseen, mitä kirjallisuudessa kutsutaan traumasidokseksi (engl. trauma

bonding, katso esim. Casassa, Knight & Mengo 2022; Casassa, Ploss & Karandikar 2023; Doychak & Raghavan 2020). Sitomalla uhria myönteisellä vuorovaikutuksella itseensä, tekijä saattaa saada uhrin kokemaan sympatiaa tai solidaarisuutta itseään kohtaan.

Kuten parisuhdeväkivaltilanteissakin, uhrin voi itse olla vaikea havaita tilannettaan tai sen vakavuutta, mutta toisen henkilön puuttuminen tai reagointi tilanteeseen voi edesauttaa uhrin poispääsyä siitä. Tekijä saattaa olla varsin tietoinen tästä ja pyrkiä siksi minimoimaan uhrin mahdollisuuksia olla yhteydessä häntä tukeviin ihmisiin tai luoda uusia ihmissuhteita. Varsinkin tilanteessa, jossa uhrilla ei ole muita sosiaalisia suhteita tekijän lisäksi, ihmisen luontainen kaipuu toisen ihmisen seuraan saattaa aiheuttaa sen, että varsin kielteiseksikin koettu suhde on uhrin näkökulmasta parempi kuin vailla ihmiskontaktia oleminen (Hagan, Raghavan & Doychak 2021).

Lisäksi monilla uhreilla on aiempaa kaltoinkohtelutaustaa. Jos ihminen on vartunut kontrolloivien, autoritääristen ja rankaisevien ihmissuhteiden parissa, saattaa tämä käyttäytymistapa olla se mihin hän on tottunut ja näin ollen jopa tuntua turvalliselta. Tuttuus on ihmismielelle usein lähtökohtaisesti turvallisempaa kuin tuntemattomuus (poikkeuksena tosin aiemmin henkeä uhanneet tai vakavasti traumatisoivat kokemukset).

Tekijän ja uhrin välinen suhde voi siis olla keskeinen vaikutin sille, että uhri jää ja suojelee tekijää silloinkin, kun suhde on ulkopuolisen silmin selvästi haitallinen uhrille (Casassa ym. 2022). Tekijä saattaa aktiivisesti hyödyntää tätä eristämällä uhria fyysisesti ja sosiaalisesti muista ihmisistä, jolloin uhrista tulee entistä riippuvaisempi hänestä. Tekijä saattaa myös valvoa uhrin liikkumista kuljettamalla uhria ja olemalla mukana kaikkialla, minne hänen on mentävä, sekä varmistaa, ettei uhri voi ainakaan valvomatta käyttää puhelinta, sosiaalista mediaa tai muita yhteydenottovälineitä.

Minna Viuhko (2019) käsitteli väitöskirjassaan niitä kontrollin keinoja, joita ihmiskaupan uhreihin on kohdistettu Suomessa. Myös hänen tutkimuksensa tuo esille, ettei kontrolli ole pelkästään fyysistä, vaan se on usein myös psyykkistä tai esimerkiksi taloudellista. Yksi taloudellisen kontrollin keino on velkasuhteeseen saattaminen. Ihmiskaupan uhri saattaa jäädä tilanteeseen maksaakseen rikoksenteikijälle joko todellisen tai tekaistun velkansa (Viuhko 2019). Viuhkon tutkimus osoittaa, että prostituutioon pakotetuille naisille on esimerkiksi saa-

tettu asettaa erityyppisiä sääntöjä ja heihin on voitu kohdistaa väkivaltaa tai sen uhkaa (ks. myös Viuhko & Jokinen 2009).

Myös kansainvälisessä kirjallisuudessa käsitellään seksuaalisuuteen liittyvää pakottavuutta: seksistä ei esimerkiksi ole mahdollista kieltäytyä, tai uhri on pakotettu olemaan käyttämättä ehkäisyä tai esimerkiksi keskeyttämään raskauden (Stark 2018). Tällaisen hyväksikäytön uhri saattaa toisaalta yllä mainitun traumasidoksen kautta kokea parittajan pitävän hänen puoliaan ja torjua ajatuksen tekijän vastuusta ja siitä, että hän mahdollistaa esimerkiksi seksinostajien uhriin kohdistaman seksuaaliväkivallan (Casassa ym. 2023).

Osapuolten ollessa samasta maasta kotoisin olevia maahanmuuttajia, tekijä saattaa olla uhrille ainoa kontakti lähtömaahan ja omaan kulttuuriin. Mikäli uhri ei puhu kohdemaan kieltä tai esimerkiksi englantia, tekijä voi myös olla ainoa henkilö, jonka kanssa uhri pystyy keskustelemaan. Tekijä voi hyödyntää tätä automaattista valta-asemaa kontrollin muotona: uhri saattaa olla täysin hänen antamansa tiedon varassa esimerkiksi poliisin toiminnasta, työntekijöiden oikeuksista, tai suhtautumisesta seksiä myyviin siirtolaisiin.

Käytännössä pakottavan kontrollin ja uhrin tilanteen ymmärtäminen tarkoittaa rikostutkinnan ja laajemminkin oikeusprosessin näkökulmasta sitä, että poliisin pitää selvittää asianomistajan ja epäillyn tekijän suhdetta alusta asti ja pyytää asianomistajaa rauhassa kertomaan suhteen kehityksestä ja myös omista pe-loistaan ja ajatuksistaan. Lisäksi uhria tulee kuunnella ja pyytää kertomaan rauhassa myös myönteiseksi tai neutraaliksi koetusta vuorovaikutuksesta, sillä uhri ei välttämättä itse tunnista kontrollin muotoja.

Järjestöhaastatteluihin pohjautuvat havainnot

Pakottava kontrolli nousi esiin myös suomalaisissa järjestöhaastatteluissa. Yksi haastateltu järjestö nosti esiin sen, ettei poliisi heidän kokemuksensa mukaan hahmota ns. pakottavaa kontrollia. Poliisi ei järjestöedustajan havaintojen mukaan usein ymmärrä sitä, miten painostus ja pakottava kontrolli voivat lamaannuttaa uhrin ja tämän oman tahdon muodostuksen. Siten esimerkiksi kysymys siitä, miksi uhri ei lähtenyt hyväksikäyttötilanteesta, ei haastateltavan mukaan ole mielekäs.

Osa haastatelluista suomalaisista järjestöedustajista nosti esiin erityisesti pakkoavioliiton uhrit esimerkkinä tämänkaltaisesta tilanteesta, jossa uhri on täysin toisen henkilön kontrollin alla. Järjestöjen mukaan olisi tärkeää, että poliisilla olisi parempi ymmärrys pakkoavioliiton luonteesta etenkin tilanteissa, joissa avioliitto on alkanut jossain toisessa maassa sinänsä vapaaehtoisesti, mutta olosuhteet ovat muodostuneet myöhemmin Suomessa sellaisiksi, että uhuriin kohdistetaan voimakastakin kontrollia, väkivaltaa ja seksuaalista hyväksikäyttöä, eikä hän pysty vapaaehtoisesti lähtemään.²

Järjestöjen mukaan pakkoavioliittotapauksissa poliisi tutkii usein väkivaltaa yksittäisinä tilanteina sen sijaan, että tilannetta tarkasteltaisiin kokonaisvaltaisesti. Yhden suomalaisen järjestön kokemuksen mukaan seksuaalinen väkivalta pakkoavioliittotilanteessa määritellään rikostutkinnassa usein raiskaukseksi avioliitossa. Tapaukset eivät samaisen järjestön edustajan mukaan etene näyttönpuutteen vuoksi, vaikka asianomistajalla olisikin psykologin lausunto tilanteestaan. Uhrille on hyvin vaikeaa, jos hän on korkeasta kynnyksestä huolimatta tehnyt rikosilmoituksen, mutta esitutinnan päättämisen myötä hänelle välittyy kokemus, ettei uskota rikoksen tapahtuneen.

² Pakkoavioliiton määritelmästä sekä erilliskriminalisoinnista on Suomessa keskusteltu useita vuosia (esim. Oikeusministeriö 2020; 2021; 2023). Tällä hetkellä pakkoavioliitot on kriminalisoitu ihmiskauppalainsäädännössä sekä pakottamisena. Oikeusministeriö on asettanut syksyllä 2023 uuden työryhmän, jonka tavoitteena on selkeyttää avioliittoon pakottamisen rangaistavuutta rikoslaissa. <https://valtioneuvosto.fi/hanke?tunnus=OMo69:00/2022>

2.2 Ihmiskauppatilanne tapahtumien jatkumona

Väkivallan voidaan ajatella muodostavan jatkumon, jossa voi esiintyä niin lievää kuin vakavaa väkivaltaa, ja väkivallan muodot voivat vaihdella myös ajallisesti (Kelly 1988; Lilja ym. 2020). Koska rikosoikeus tarkastelee yksittäisiä tekoja, on väkivallan jatkumo vaikea sovittaa rikosoikeuden ja rikosoikeusjärjestelmän raameihin. Niin fyysinen kuin psyykkinenkin väkivalta ilmenee ihmiskaupparikoksissa jatkumona, eli jatkuvana ja joskus hitaasti etenevänä prosessina eikä niinkään erillisinä yksittäisinä tapahtumina. Lähisuhteissa tapahtuvan väkivallan tai hyväksikäytön tilanteissa teot voivat näin ollen edetä lievästä psyykkisestä väkivallasta vakavaan fyysiseen väkivaltaan tai paheksunnasta vahvaan kontrolliin (esim. pankkikortin, puhelimen ja tietokoneen käyttömahdollisuuksien epäämiseen tai rajoittamiseen).

Väkivalta tai sen uhka voivat vaikuttaa monella tapaa uhriin ja siihen, miten hän toimii tilanteessa. Uhrin ja tekijän suhde saattaa alussa olla varsin läheinen ja sisältää myönteistä vuorovaikutusta, mutta pikkuhiljaa se alkaa pitää sisällään kontrollin tai väkivallan eri muotoja. Tällöin uhri voi huomaamattaan selittää itselleen tekijän toimintatapaa ja olla havaitsematta miten kielteistä se on.

Toinen vaikutus voi olla se, että tekijä, joka on ollut väkivaltainen tai aiheuttanut voimakasta pelkoa uhrissa, saattaa pelkällä viittauksella tällaiseen toimintaan aiheuttaa samankaltaista pelkoa uhrissa kuin mitä alkuperäinen tilanne on hänessä aiheuttanut. Ulkopuolisesti tarkasteltuna yksittäiset teot voivat siten näyttäytyä vähäpätöisinä, ellei niitä nähdä osana pitempää vuorovaikutusta. Yksittäisten selkeästi rikollisten tekojen sijaan olisi siksi tärkeää yrittää hahmottaa tapahtumien jatkumoa.

Rajat ylittävässä ihmiskaupassa on lisäksi tyypillistä se, että uhri on osallistunut suostumuksellisesti kuljettamiseensa maasta toiseen ja varsinainen hyväksikäyttö on alkanut vasta kauttakulku- tai kohdemaassa (Goodey 2004). Ihmiskaupparikokselle on ominaista, että tekijä antaa uhrille väärää tietoa suostumuksen saamiseksi. Olosuhteiden osoittauduttua luvattua huonommiksi voi uhrin olla vaikea muuttaa tilannetta, mikäli hänellä ei ole kielitaitoa, rahaa, tai verkostoja kohdemaassa. Oma osallistuminen, itsesyytökset ja kielteinen käsitys viranomaisista saattavat lisäksi kaikki heikentää uhrin halukkuutta kertoa kokemuksistaan viranomaisille.

2.3 Ei-ideaali uhri ja uhrin vastahakoisuus

Viuhkon (2013) mukaan käsitykset tyypillisistä ihmiskauppatapauksista vaikuttavat osaltaan siihen, kuka ajatellaan ihmiskaupan uhriksi ja minkälaiseen henkilöön uhriuden ajatellaan soveltuvan. Ihmiskaupassa ns. ideaaliuhrina on pidetty tyypillisesti alaikäistä tai nuorta, seksuaaliseen hyväksikäyttöön tähtäävän ihmiskaupan naisuhria (emt., 401). Tällaiset henkilöt tunnistetaan uhriksi helpommin kuin muut potentiaaliset uhrin (ks. myös Roth 2010).

Jotkut ihmiskaupan uhreista saattavat tulla poliisin tietoon epäillyn asemassa, ja nekin, joita viranomaiset lähestyvät uhreina, saattavat kieltäytyä tarjotusta avusta eivätkä välttämättä sovi ideaaliuhrin rooliin. Esimerkiksi nuoret seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvän ihmiskaupan uhrin eivät välttämättä koe olevansa rikosuhreja ja saattavat vierastaa viranomaisia. Monilla heistä saattaa olla erinäisiä psyykkisiä, terveydellisiä ja sosiaalisia haasteita. Myös kulttuurilliset tekijät ja luotto tekijään voivat aiheuttaa sen, ettei uhri ymmärrä hänen tilanteensa olevan laitton. Tästä syystä suositellaan, että viranomaiset tekevät yhteistyötä uhreja tukevien järjestöjen kanssa, joiden lienee helpompi muodostaa hyvä yhteistyösuhde uhuriin (Lavoie ym. 2019; Tiapula & Turkel 2008).

Turkel ja Tiapula (2008) huomauttavat myös, että varsin käytännönläheiset työn organisointiin liittyvät kysymykset saattavat olla keskeisiä uhrin näkökulmasta. Jos uhri esimerkiksi tietää voivansa olla yhteydessä apua tarjoaviin ammattilaisiin ainoastaan virka-aikana, yhteydenotto saattaa jäädä tekemättä. Esimerkiksi monet nuoret ovat hereillä yöaikaan ja todennäköisyys, että he ovat yhteydessä virka-ajan ulkopuolella on suurempi. Kontaktin luominen nuoren kanssa vaatii usein aikaa ja taitoa. Lisäksi nuori saattaa alun alkaen tulla poliisin kuultavaksi rikoksesta epäillyn asemassa, jolloin häntä saatetaan kohdella kuin epäiltyä, ja hän saattaa itsekin mieltää olevansa vastuussa tapahtumista (Turkel & Tiapula 2008, 11).

Myös työvoiman hyväksikäyttöön liittyvässä ihmiskaupassa tapaukset ja hyväksikäytön muodot ovat moninaisia, eikä useinkaan ole kovin selvää, onko kyse varsinaisesta ihmiskaupasta vai ”vain” ihmiskaupan kaltaisesta hyväksikäytöstä (Viuhko 2013, 401; ks. myös Alvesalo ym. 2016; Jokinen ym. 2022; Schoultz ym. 2023). Työperäisen ihmiskaupan uhrin saattavat olla esimerkiksi maahan raskasta työtä tekemään tulleita itäeurooppalaisia keski-ikäisiä miespuolisia työntekijöitä. Hekään eivät välttämättä identifioitu rikoksen uhreiksi, vaan katso-

vat, että työnantaja ei ole pitänyt kiinni sovituksista. Heidän intressinään on usein saada puuttuvat palkkansa, jotta he voivat palata kotimaahansa tai lähteä työn perässä muualle (ks. esim. Jokinen & Ollus 2014; Ollus 2016; Smiragina-Ingelstrom 2020).

Järjestöhaastatteluihin pohjautuvat havainnot

Suomen järjestöhaastatteluissa nousi vahvasti esiin, että monilla järjestöjen tukemilla ihmiskaupan uhreilla on poliisista kielteisiä kokemuksia. Viime vuosien kehitysaskelista huolimatta asiat eivät järjestöjen mukaan ole muuttuneet uhrien näkökulmasta riittävän paljon paremmiksi: ihmiskauppatapauksia ei edelleenkään oteta käsittelyyn, poliisi koetaan asenteelliseksi, ja poliisin koetaan epäilevän uhrien motiiveja. Ikävimmäksi koetaan tilanteet, jossa uhria kohdellaan epäasiallisesti esitutkintaprosessin aikana.

Haastateltujen järjestötoimijoiden mukaan jo rikosilmoituksen jättämisen yhteydessä poliisi on voinut hyvin vähäiseen tietoon perustuen todeta ilmoitusta jättämään tulleelle uhrille, että kyseessä ei ole rikos, vaan henkilö on ohjattu sen sijaan esimerkiksi ammattiliittoon. Ihmiskauppa on siten jäänyt tunnistamatta.

Vaikka rikosilmoitus kirjattaisiinkin, voi nimikkeeksi valikoitua jokin muu kuin ihmiskauppa. Valittu rikosnimike vaikuttaa tutkinnan suuntaan ja etenemiseen. Jos alkuperäisen yhteydenoton tekee uhrin puolesta joku muu – avustaja, järjestö tai auttamisjärjestelmä – on järjestöjen kokemuksen mukaan usein todennäköisempää, että tapaus kirjataan ihmiskauppanimikkeellä ja että se etenee esitutkintaan.

Myös haastateltu hollantilainen järjestöedustaja totesi, että niin Hollannissa kuin muuallakin Euroopassa haasteena on se, että vakavaa työperäistä hyväksikäyttöä ei tunnusteta ihmiskaupaksi, vaan tapauksia pidetään työlainsäädännön rikkomuksina. Tämä vaikuttaa siihen, minkälaisia mahdollisuuksia hyväksikäytön uhrilla on esimerkiksi puuttuvien palkkojensa saamiseksi tai minkälaisiin palveluihin hän on oikeutettu.

Hollantilaisen haastateltavan mukaan seksuaaliseen hyväksikäyttöön perustuva ihmiskauppa tunnustetaan työperäistä ihmiskauppaa useammin. Suomessa tilanne ei tältä osin kuitenkaan ole täysin sama, sillä sekä järjestöjen että poliisi-

sin tilastot osoittavat, että Suomessa tunnistetaan suhteessa paljon pakkotyön tai työperäisen hyväksikäytön kohteeksi joutuneita verrattuna seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi joutuneisiin henkilöihin (ks. esim. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä 2023).

Norjalaisjärjestön edustaja kertoi ihmiskauppatapausten muuttuneen viime vuosina monimutkaisemmiksi. Etenkin seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi joutuneiden naisten määrittely ihmiskaupan uhreiksi on vaikeaa, koska naiset saattavat liikkua paljon ja myös poistua Norjasta tullakseen jonkin ajan päästä takaisin. Lisäksi hyväksikäytön ja vapaaehtoisuuden rajanveto ei aina ole selvä. Tapausten monimutkaisuus vaikeuttaa järjestön mukaan myös poliisin esitutkintaa.

Haastatellut suomalaisjärjestöt kertoivat kokemuksistaan poliisin vähättelevästä ja epäilevästä suhtautumisesta ihmiskaupan uhreihin. Asenteellisuus liittyy järjestöjen mukaan usein siihen, että poliisi saattaa suhtautua epäilevästi ulkomaalaistaustaisiin henkilöihin, erityisesti työperäistä hyväksikäyttöä kohdanneisiin miehiin, joiden epäilee havittelevan itselleen oleskelulupaa ihmiskaupan verukkeella. Järjestöt eivät olleet havainneet, että tällainen järjestelmän väärinkäyttö olisi yleistä.

Järjestöjen näkökulmasta epäilevää suhtautumista saattaa esiintyä myös sellaisissa tapauksissa, joissa uhri on tietoinen siitä, ettei rikosilmoitus todennäköisesti edesauta hänen oleskeluaan maassa. Esimerkiksi Hollannin haastattelussa ongelmana pidettiin pikemminkin sitä, että osa esim. paperittomien kohtaamasta hyväksikäytöstä ja muista rikoksista jää ilmoittamatta, sillä turvallisen ilmoittamisen kanavia ja/tai palomuuria³ ei ole riittävästi otettu käyttöön Amsterdamin alueen ulkopuolella, ja paperittomat henkilöt voivat pelätä sitä, että yhteydenotto poliisiin saattaa vaarantaa heidän oleskelunsa maassa. Eri hollantilaisjärjestöt ovat myös puhuneet turvallisen ilmoittamisen (safe reporting) puolesta. Tärkeää on, että henkilö voi esimerkiksi vaatia palkkasaataviaan tähän erikoistuneen FairWork järjestön avustamana (esim. Wintermeyer & Weatherburn 2021).

³ Palomuuuri viittaa siihen, että maahanmuuttolainsäädännön soveltaminen erotetaan uhreille tarjottavasta avusta. Käytännössä tämä tarkoittaisi sitä, että ilman oleskeluoikeutta maassa oleva ihmiskaupan uhri saisi apua ilman että häntä ruvetaan tutkimaan mahdollisista maahanulosäänösten rikkomuksista. Palomuurin idea on, että useampi uhri uskaltaisi hakeutua avun piiriin vailla pelkoa käännytyksestä tai karkotuksesta tai muusta rangaistuksesta.

Myös belgialainen järjestötoimija totesi, että varsinkin heidän maahanmuuttajataustaisilla asiakkailaan on ollut usein vaikeita kohtaamisia poliisin kanssa niin Belgiassa kuin muuallakin Euroopassa. Etenkin ihmiskauppa-aiheeseen perehtymättömät poliisit saattavat olla hyvin ankaria epäillyille uhreille, millä voi olla pitkäkestoista vaikutusta uhriin.

Haastatellun australialaisjärjestön edustajan mukaan toisaalta myös moni ns. kantaväestöön kuuluva ihmiskaupan uhri suhtautuu poliisin epäillen. Haastateltavan mukaan näillä uhreilla on usein kokemuksia siitä, että paikallispoliisi on kohdellut heitä epäkunnioittavasti eikä ole ottanut heidän aiempia kokemuksiaan todesta.

Usea suomalaisjärjestö kuitenkin kertoi kokemuksestaan, että poliisin asenteet ja käytännöt vaihtelevat. Osa poliiseista on hyvinkin perillä ihmiskaupasta ja ymmärtää uhrien tarpeet. Nämä poliisit pyrkivät huomioimaan uhrin sukupuolen, sekä olemaan helposti lähestyttäviä ja kannustavia etenkin kuulustelussa, mutta alueelliset ja laitoskohtaiset erot ovat suuret. Järjestöt korostivat, että uhrin kohtaamisessa olennaista on asiallinen ja kunnioittava käytös, ja että uhria kuunnellaan ja pyritään avoimesti selvittämään, mitä on tapahtunut.

Laitoskohtaisia eroja ihmiskauppatutkinnoissa oli havaittu myös Norjassa. Norjalainen järjestö totesi, että vaikka koko maassa on erikoistuneita ihmiskauppatutkintaryhmiä, osa poliiseista tietää paljon ihmiskaupasta, osa taas vähemmän. Etenkin maan harvaan asutuissa pohjoisosissa ihmiskauppa on harvinaisen ilmiö, ja poliisin voi olla vaikea tietää, miten toimia kohdatessaan uhrin.

Toinen norjalaisjärjestö piti epärealistisena ajatusta, että kaikkialla maassa olisi erikoisosaamista ihmiskauppatutkintaan. Lisäksi ihmiskauppa on niin aikaa ja resursseja vaativaa, että esitutkintaviranomaiset suoraan toteavat, ettei vaativaan tutkintaan ole laittaa riittävästi aikaa ja henkilökuntaa. Järjestön edustajan mukaan Norja on vedenjakajalla: lainsäädäntöä pitäisi hänen mukaansa muuttaa paremmin vastaamaan hyväksikäytön todellisuutta, sillä nykyiset tutkinnat ovat liian kompleksisia ja vaikeita.

2.4 Suojelutarpeen arviointi

Rikosuhridirektiivissä (2012/29/EU) säännellään erityistä suojelua tarvitsevien uhrien tunnistamisesta ja heidän oikeudestaan erityissuojeluun rikosprosessin aikana. Erityisen suojelun tarpeessa voidaan katsoa olevan henkilön, joka on erityisen altis toissijaiselle tai toistuvalla uhriksi joutumiselle, pelottelulle tai kostotoimille. (RIKU 2018.) Näin ollen suojelutarpeen arviointi on erittäin tärkeää ihmiskaupan uhrien näkökulmasta.

Rikosuhridirektiivin säännökset suojelutarpeen arvioinnista sisällytettiin esitutkintalakiin (805/2011) vuonna 2016. Suojelutarpeen arviointimenettelyn tarkoituksena on hyvissä ajoin tunnistaa uhrin suojelutarve ja määrittää uhrin esitutkinnassa tai oikeudenkäynnissä tarvitsemat erityiset suojelutoimenpiteet. Suojelutarpeen arviointi tulee suorittaa ”ilman aiheetonta viivästystä” (ETL 805/2011, 11 luku 9 a §). Arvioinnin tehtävänä on tunnistaa erityisesti sellaiset asianomistajat, joiden kertomuksen saamista näytöksi voidaan helpottaa rikosprosessin aikana toteutettavilla suojelutoimilla.

Sisäministeriön käsikirjan mukaan suojelutarpeen arvioinnin tavoitteena on muodostaa näkemys siitä, voitaisiinko prosessin aikana toteutettavilla toimilla helpottaa asianomistajan asemaa tapahtumista kertovana uhrina ja siten edistää osapuolten täysipainoista osallistumista rikosprosessiin, oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumista ja aineelliseen totuuteen pääsemistä (Sisäministeriö 2016, 11). Rikosuhripäivystyksen dataan perustuvan selvityksen mukaan suojelutarpeen arviointi koskee käytännössä esitutkinnan ja oikeudenkäynnin aikana tarvittavia erityisiä suojelutoimenpiteitä eikä asiakkaaseen kohdistuvaa mahdollista turvauhkaa. Esitutkinnassa nämä toimenpiteet koskevat esimerkiksi kuulustelutiloja ja kuulustelijan sukupuolta, ja oikeudenkäynnissä uhrin kuulemista sermin takaa, videoyhteydellä tai ilman vastaajan tai yleisön läsnäoloa. (Pihlaja & Piipponen 2023, 42.)

Myös ihmiskauppadirektiivin (2011/36/EU) mukaan ihmiskaupan uhrien on voitava käyttää oikeuksiaan tehokkaasti. Tästä syystä uhreille olisi tarjottava apua ja tukea ennen rikosoikeudenkäyntiä, sen kuluessa ja riittävän pitkään sen jälkeen. Direktiivin mukaan asianomaiselle henkilölle tulisi tarjota apua ja tukea heti, kun on perusteltua syytä olettaa, että hän on saattanut joutua ihmiskaupan kohteeksi, riippumatta hänen halukkuudestaan todistaa.

Tapauksissa, joissa uhri ei oleskele laillisesti kyseisessä jäsenvaltiossa, apua ja tukea olisi annettava ehdoitta ainakin harkinta-ajalla⁴. Avun ja tuen antamista tulee ihmiskauppadirektiivin mukaan tarvittaessa jatkaa riittävän pitkään rikosoikeudenkäynnin päättymisen jälkeen, jos esimerkiksi rikoksen aiheuttaman vakavan fyysisen tai psyykkisen vamman hoito jatkuu tai jos uhrin turvallisuus on vaarassa uhrin rikosoikeudenkäynnissä antamien lausuntojen takia. Lisäksi direktiivin mukaan uhreja tulee suojella kustotoimilta, pelottelulta ja ihmiskaupan uhriksi uudelleen joutumisen riskiltä kansallisten menettelyjen mukaisesti laadittujen yksilöllisten riskinarviointien perusteella.

Järjestöhaastatteluihin pohjautuvat havainnot

Haastatteluissa monet suomalaiset järjestöt nostivat esille sen, että suojelun tarpeen arvioinnissa on vielä paljon kehitettävää. Järjestöedustajien mukaan monet heidän asiakkaistaan eivät koe saavansa riittävää suojelua poliisilta esitutinnan aikana.

Eräs järjestö kertoi tapauksesta, jossa uhria seurattiin autolla ja uhkailtiin epäsuorasti. Järjestön edustaja mietti, olisiko asianomistaja voinut hakea lähestymiskieltoa tai tehdä ilmoituksen laittomasta uhkauksesta, mutta arveli, että kumpikaan tuskin johtaisi mihinkään.

Toisen järjestön edustaja kertoi, että vaikka uhrin asianajaja pyysi poliisia tekemään uhka-arvion, poliisi totesi, että koska mitään ei ollut tapahtunut, uhkaa ei ollut. Esiin nousi myös se, että järjestöt joutuvat usein muistuttamaan poliisia siitä, millaisia asiakirjoja vastapuolen asianajajalle lähetetään, jottei tekijä saa selville uhrin kotiosoitetta.

Haastatellut suomalaisjärjestöjen edustajat korostivat, että uhrin toivovat, että heidän pelkonsa otetaan tosissaan ja että he saisivat konkreettista suojelua, kun sitä tarvitsevat. Uhrille on merkitystä sillä, että hän tietää, että joku tulee avuksi, jos jotain ikävää tapahtuu.

⁴ Ulkomaalaislain (301/2004) 52 b §:n mukaan ihmiskaupan uhrille voidaan ennen oleskeluluvan myöntämistä antaa vähintään 30 päivän ja enintään kuuden kuukauden pituinen harkinta-aika, joka on tarkoitettu ilman oleskeluoikeutta maassa olevalle ihmiskaupan uhrille. Harkinta-ajan kuluessa uhri saa aikaa alkaa toipua kokemuksistaan ja harkita yhteistyötä poliisin kanssa, eikä häntä voida poistaa maasta. Hiljattain julkaistun tutkimuksen mukaan 94 % Suomessa annetuista harkinta-ajoista on antanut ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä, kun taas poliisi on antanut vain muutamia harkinta-aikoja. (Jokinen ym. 2023.)

Erään järjestön ylläpitämässä tuetuissa asunnoissa on turvajärjestelyjä tällaisten tilanteiden varalle, eli turvanappeja, joita painamalla vartijat tulevat paikan päälle. Yksi järjestö nosti esiin hyvänä käytäntönä erään poliisilaitoksen tavan kirjata esimerkiksi epäsuorat uhkaukset S-ilmoituksena, jotta ne ovat olemassa taustatietona.

Haastateltu hollantilainen järjestöedustaja toi esiin sen, että poliisin ja uhria auttavien tahojen intressit ovat toisinaan ristiriidassa. Hollantilaisjärjestön mukaan poliisi voi haluta pitää oletetun uhrin lähellä paikkaa, jossa rikosta tutkitaan, niin että tämä on helposti tavoitettavissa, kun taas järjestön näkökulmasta keskeistä on se, että uhrin voi olla turvallisempaa majoittua esimerkiksi eri kaupungissa. Esitutinnan käynnistyttyä poliisi pyrkii myös saamaan tapauksen oleelliset faktat selville mahdollisimman pian. Tämän vuoksi harkinta-ajan antaminen unohtuu usein huolimatta siitä, että uhrilla on oikeus harkinta-aikaan. Potentiaalisia uhreja saatetaan myös poistaa maasta Dublin-asetuksen nojalla sen sijaan, että heille annettaisiin harkinta-aika ja tapausta alettaisiin tutkia Hollannissa.

2.5 Lapsikaupan uhrit sekä ihmiskaupan uhrien alaikäisten lapsien huomioiminen

Myös lapset voivat joutua erityyppisten ihmiskaupparikosten uhreiksi kuten työperäisen ihmiskaupan ja seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi ihmiskaupassa (mm. paritus, prostituutioon pakottaminen, verkossa tapahtuvat vakavat seksuaalirikokset). Alaikäisiä on myös ollut pakkoavioliittojen kohteena, minkä lisäksi heitä saatetaan painostaa mukaan rikolliseen toimintaan.

Alaikäisten osalta ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistön täyttyminen ei edellytä riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyödyntämistä eli ihmiskaupan keinoja ei tarvitse näyttää toteen. Rikoslain esitöiden mukaan ihmiskaupan kohdistuessa alaikäiseen on tekoa yleensä pidettävä törkeänä ihmiskauppana (HE 34/2004 vp, 99).

Erityisessä riskissä ovat lapset ja nuoret, joilta puuttuu turvaa lisääviä tekijöitä, kuten huolta pitävät aikuiset. Varsinkin sijoitetut tai lastensuojelulaitoksissa asuvat lapset ovat riskissä joutua hyväksikäytön kohteeksi (Kervinen & Ollus 2019; Korkman 2023a; Korkman 2023b; Pihlaja & Piipponen 2023).

Rikosuhripäivystyksessä toteutetussa seksuaaliväkivaltaa kokeneiden ihmiskaupan uhrien tapauksia ja tilanteita käsitelleessä SEIVE-hankkeessa ja sen pohjalta kirjoitetussa raportissa todettiin alaikäisten osalta, että ihmiskauppaa ei tunnusteta ajantasaisesti (Pihlaja & Piipponen 2023, 69). SEIVE-raportissa tarkastelluista Rikosuhripäivystyksen asiakkaista 29 % oli ollut ihmiskaupparikoksen tapahtuma-aikaan alaikäisiä, ja heistä 25 % oli kertonut tilanteestaan vasta täysi-ikäistyttyään (emt., 67). Mikäli hyväksikäyttö tulee ilmi vasta vuosien kuluessa, voivat näytön saaminen tai vanhenemisajat aiheuttaa esteitä tutkinnalle.

Lapsiin kohdistuvasta ihmiskaupasta keskusteltiin myös Itämeren maiden neuvoston (CBSS) työpajassa Helsingissä 4.9.2023, jonka järjestämiseen HEUNI osallistui. Työpajaan osallistui yhteensä 28 henkilöä, mm. nuoriso- ja sosiaalityöntekijöitä, poliiseja, järjestötoimijoita, sekä ministeriöiden virkahenkilöitä.

Työpajan osallistujat olivat suurimmaksi osaksi keskenään samaa mieltä aiheeseen liittyvistä ongelmista ja mahdollisuuksista. Toimijat korostivat ennaltaehkäisevän työn tärkeyttä. Nuorten kohdalla varhainen puuttuminen on erityisen tärkeää, sillä ennen varsinaisen ihmiskaupan kynnyksen ylittymistä uhri saattaa olla monenlaisen kaltoinkohtelun ja/tai hyväksikäytön kohteena. Mahdollisen ihmiskaupan paljastamiseksi esimerkiksi tapauksissa, joissa alaikäiseltä on ostettu seksiä, tulisi selvittää onko nuori painostettu tai pakotettu myymään seksiä sen sijaan, että keskityttäisiin ainoastaan seksinostajien selvittämiseen ja sanktioimiseen. Mikäli ihmiskauppaa ja siihen linkittyvää psykologista kontrollia ei tunnusteta, on riskinä se, että hyväksikäyttö jatkuu asian esiintulosta huolimatta. (Kokousmuistio 4.9.2023.)

Sama nuori voi olla sekä rikoksen uhri että tekijä, mikä saattaa vähentää hänen halukkuuttaan puhua tapahtumista sekä vaikuttaa ammattilaisten asenteisiin ja näkemyksiin. Mikäli kyse on ihmiskaupasta ja uhri on pakotettu tekemään rikoksia tekijän lukuun, tulisi kansainvälisen sääntelyn mukaisesti soveltaa rankaisemattomuusperiaatetta, eli rikokseen pakotettua henkilöä ei tulisi rangaista näistä rikoksista (ks. esim. Hannonen & Kainulainen 2022). Huomiota tulisi kiinnittää myös päihderiippuvuuksista kärsivien nuorten riskiin joutua hyväksikäytön kohteeksi, sillä he saattavat saada päihteitä ”vastikkeeksi” heitä hyväksikäyttäviltä aikuisilta.

Ihmiskaupan uhriksi joutuneilla henkilöillä voi olla alaikäisiä huollettavia joko kotimaassa tai mukana Suomessa. Suomessa oleskelevat ihmiskaupan uhrien

lapset otetaan pääsääntöisesti auttamisjärjestelmän asiakkuuteen vanhempiensa mukana (Kervinen & Ollus 2019). SEIVE-raportista käy ilmi hyväksikäytön riskin ylisukupolvisuus. Huollettavat eivät välttämättä joudu juuri ihmiskaupan uhreiksi, mutta heistä osa on todistanut vanhempiensa kohdistuvaa hyväksikäyttöä ja väkivaltaa ja/tai joutunut myös itse väkivallan kohteeksi (Pihlaja & Piipponen 2023, 72).

Itämeren maiden neuvoston työpajassa esiin nostettiin se, että niin lapsikaupan uhrien kuin ihmiskaupan uhrien alaikäisten lasten tukemiseksi tarvitaan yhteistyötä eri viranomaisten ja myös järjestöjen välillä. Lisäksi Barnahus-mallin hyödyntämistä tässä kontekstissa olisi hyvä tarkastella.

Järjestöhaastatteluihin pohjautuvat havainnot

Järjestöjen haastatteluissa kävi ilmi, että osa järjestöistä on rajannut asiakasryhmänsä niin, että he työskentelevät vain täysi-ikäisten henkilöiden kanssa. Haastattelemaamme belgialaisjärjestöllä on myös alaikäisiä asiakkaita, jotka ovat usein yksin maahan tulleita alaikäisiä. Järjestö tarjoaa majoitusta ainoastaan aikuisille, ja alaikäisten majoitus- ja muista tarpeista huolehditaan lastensuojelun kautta. Järjestö kuitenkin tarjoaa alaikäisille lainopillista apua/tukea, osallistuu tarvittaessa lapsen kuulemiseen, sekä toimii linkkinä ihmiskauppaan ja lastensuojeluun erikoistuneiden poliisien ja syyttäjien välillä.

Haasteena on belgialaisjärjestön mukaan se, että ihmiskaupan uhriksi joutuneet tytöt ovat usein ns. hatkaajia, ja he ovat tekemisissä joko kenttäpoliisien tai poliisin nuorisoyksikön kanssa. Nämä poliisit eivät ole tottuneet havaitsemaan työssään mahdollisia ihmiskauppaindikaatioita, joten taustalla oleva hyväksikäyttö tai esimerkiksi ns. lover boy-ilmio (jossa hyväksikäyttäjänä on seurustelukumppaniksi tekeytyvä henkilö) voi jäädä tunnistamatta. Samantyyppinen ongelma on tilanteissa, joissa nuorta on hyväksikäytetty rikollisessa toiminnassa, kuten kannabiksen kasvatuksessa tai näpistelystä. Poliisi näkee nämä nuoret nuoriso- tai pikkurikollisina.

Belgiassa poliisi kuulee alaikäistä, mutta ei voi pidättää tätä, ellei syyttäjä ole määrännyt lasta lastensuojelulaitokseen. Tällä pyritään turvaamaan lapsen oikeuksien toteutuminen. Kääntöpuolena on järjestöedustajan mukaan se, että lasta ei välttämättä saada ihmiskauppatilanteessakaan pois tekijöiden vaikutuspiiristä ja pakottavan kontrollin alaisuudesta. Ns. lover boy -tapauksissa tai

kun hyväksikäyttäjä on aikuinen, johon lapsella on vanhempi-lapsi-suhdetta muistuttava riippuvuussuhde, hyväksikäytön katkaiseminen edellyttää sitä, että lapsi voidaan pitää poissa hyväksikäyttäjän luota.

2.6 Uhrisensitiivisen kuulustelun ja kohtaamisen merkitys

Uhrikeskeistä lähestymistapaa on pidetty tärkeänä Euroopan unionin ihmiskaupan vastaisessa työssä. Uhrikeskeisyyden tarkoituksena on parantaa uhrien varhaista tunnistamista sekä esteettömän avun, tuen ja suojelun tarjoamista uhreille (Euroopan komissio 2016, 12).

Ihmiskauppatapauksen esitutkinnassa ja rikosprosessissa uhrin oikeudet tulisi ymmärtää kokonaisvaltaisesti. Uhrikeskeisyys edellyttää muun muassa menettelyllisten oikeuksien, kuten tulkkaukseen liittyvien oikeuksien, toteutumista, mutta myös esimerkiksi sitä, että uhri on turvassa syrjinnältä ja että häntä kohdellaan prosessissa ihmisarvoisesti (Berbec ym. 2021).

Uhrikeskeisyyden hyödyistä rikosprosessissa on kansainvälistä tutkimuskirjallisuutta. Uhrilähtöisestä otteesta ei ole hyötyä pelkästään uhrille vaan myös rikosprosessitoimijoille, koska se voi parantaa muun muassa haastattelun luotettavuutta ja auttaa saamaan tutkinnan kannalta relevanttia tietoa (Thakkar ym. 2015).

Järjestöhaastatteluihin pohjautuvat havainnot

Suomalaisissa järjestöhaastatteluissa ilmeni, että poliisin käytännöt uhrien kohtaamisessa vaihtelevat. Eräs järjestö korosti, että poliisi yleensä pyrkii järjestämään mahdollisimman helposti lähestyttävän tutkijan, ja että asianomaisista yritetään rohkaista ja kertoa, ettei hän ole tehnyt mitään väärin ja että poliisi selvittää, mitä on tapahtunut.

Toinen haastateltu suomalaisjärjestö sanoi poliisin toimintakulttuurin vaihtelevan, ja että usein keskustelu järjestön edustajan kanssa voi avata myös poliisille uusia näkökulmia. Tämä järjestö kuitenkin totesi, että ihmiskaupanvastaisessa työssä näkyy Helsinki-keskeisyys. Yhteistyö poliisin ihmiskaupparyhmän kanssa on toimiva, mutta järjestö peräänkuulutti laajempaa yhteistyötä eri poliisipiirien kesken.

Australiassa ihmiskauppatutkinnat ovat liittovaltion poliisin vastuulla. Liittovaltion poliisi työskentelee rikoksen uhriksi joutuneiden henkilöiden kanssa vain muutamien tiettyjen rikosnimikkeiden tutkinnassa, ml. ihmiskauppa ja lapsiin kohdistuva seksuaaliväkivalta. Haastattelemamme järjestöedustajan mukaan ihmiskaupasta ja siihen liittyvistä rikoksista järjestetään erikoiskurssi poliisikoulussa, mutta se on hyvin suppea ja vain parin päivän pituinen. Näin ollen koulutus ei valmista poliiseja kohtaamaan haavoittuvassa asemassa olevia ihmiskaupan uhreja, joita tekijä on ”valmentanut” olemaan luottamatta poliisiin.

Australialaispoliiseilla, jotka ovat tulleet liittovaltion poliisiin alueellisista yksiköistä (etenkin ns. community policing -taustasta), on järjestön edustajan mukaan yleensä paremmat valmiudet kohdata uhreja. Toisaalta alueellisten poliisien haasteena on ihmiskaupan merkkien tunnistaminen. Järjestön tiedossa on tapauksia, joissa hyväksikäyttöä on tutkittu esimerkiksi perheväkivaltana, eikä tapauksia ole ohjattu ihmiskauppatutkintaan. Kehitysehdotuksena järjestön edustajalla oli poliisien (jatkuva) koulutus, poliisijohdon tuki uhrisensitiivisen työn tekemiselle, sekä se, että tutkintaryhmän kanssa työskentelee uhrien kanssa tehtävään työhön erikoistunut henkilö, jolla on esimerkiksi tausta sosiaalityöntekijänä. Haastateltu korosti myös järjestöjen roolia sillanrakentajina rikosten uhrien ja viranomaisten välillä, ja toivoi että viranomaiset tekisivät heidän kanssaan tiiviimpää yhteistyötä.

Toinen haastateltu australialainen järjestötaho korosti, että järjestön tehtävänä on uhrin tukeminen ja tiedon jakaminen, jotta uhri osaa tehdä tietoon perustuvia päätöksiä esimerkiksi rikosprosessiin osallistumisesta. Järjestö koki tärkeäksi myös sen, että ihmiskaupan uhrien harkinta-aikaa kunnioitetaan poliisin taholta, eikä uhria puhuteta sen aikana muuten kuin uhrin aloitteesta. Tällöinkin keskeistä on se, että uhri on saanut etukäteen tarpeeksi tietoa siitä, miten prosessi etenee ja mitkä sen vaikutukset häneen itseensä ovat.

Haastateltu totesi, että osalle uhreista esimerkiksi poliisin rooli ja lakisääteiset tehtävät/velvollisuudet voivat olla epäselviä. Poliisi näyttäytyy ihmiskauppatilanteesta irtautuessa suojelua tarjoavana tahona. Kuitenkin esimerkiksi pakkoavoliittotilanteissa, joissa uhri saattaa vastustaa voimakkaasti sitä, että hänen perheenjäsentään kohtaan nostetaan syyte, voi tulla yllätyksenä, että poliisi jatkaa tapauksen tutkimista ja voi viedä sen syyttäjälle uhrin mahdollisista vastalauseista huolimatta.

Belgialaisen järjestön edustajan mukaan etenkin ihmiskauppaan erikoistuneet poliisit ja työsuojelutarkastajat osaavat kuulla mahdollisia ihmiskaupan uhreja sensitiivisesti. He ymmärtävät, että uhrin voi olla vaikeaa vastata joihinkin kysymyksiin, mutta he ovat valmiita odottamaan, tai voivat todeta, että kysymyseen voidaan palata seuraavalla kerralla. Myös yhteistyö näiden toimijoiden ja järjestöjen välillä toimii hyvin. Järjestöedustajan mukaan syyttäjiä olisi hyvä kouluttaa aiheesta, etenkin koska ihmiskauppa-aiheen parissa toimivien syyttäjien vaihtuvuus on usein melko suurta monien siirtyessä eri tehtäviin muuttaman vuoden jälkeen.

Haastateltu norjalaisjärjestö kertoi, että osa norjalaispoliiseista on erittäin taitavia kuulustelemaan ihmiskaupan uhreja. He yrittävät ymmärtää uhrin asemaa, pitävät riittävästi taukoja ja kertovat poliisin roolista. Jotkut poliisit ovat hyvin empaattisia ja traumasensitiivisiä, ja muistuttavat itse asianomistajaa siitä, että kokemusten kertominen kuulustelussa saattaa johtaa esimerkiksi uniongelmiin. Järjestö kuitenkin totesi, että on hyvin sattumanvaraista, millaisen poliisin uhri kohtaa.

2.7 Muisti ja traumataustan ymmärtäminen ihmiskauppakontekstissa

Oikeusprosessilla on inhimillisesti katsottuna melko ankarat odotukset suhteessa siihen, mihin ihmisen muisti yleensä kykenee. Asianosaisten kertomuksia arvioitaessa viitataan usein kertomusten johdonmukaisuuteen, yksityiskoh-taisuuteen ja ristiriidattomuuteen.

Tutkimuksissa on kuitenkin vuosikymmenten ajan osoitettu, että ihmisen muisti ei tallenna objektiivisia, tarkkoja kuvauksia tapahtumista. Sen sijaan muistaminen on subjektiivinen ja luova prosessi, johon vaikuttaa kulttuuritautsa, mielenterveys, kiinnostuksen kohteet, ikä, traumatisoituminen jne. Muistikuvat saattavat myös ajan myötä muuttua ja monet asiat unohtua jopa hyvin merkityksellisistä kokemuksista. (Selim & Skrifvars 2022; Korkman 2022.)

Ihmiskaupan uhrien kokemuksilla on monenlaisia ja usein pitkäkestoisia vaikutuksia terveyteen ja hyvinvointiin, mutta myös siihen, miten ihmiskaupparikoksen selvittäminen rikosprosessissa etenee. Seksuaalirikosten uhrien kokemuksia kartoittaneessa tutkimuksessa Wemmers ja kollegat (2022) toivat esiin, että

uhreilla esiintyy usein esimerkiksi itsetunnon laskua, traumaperäistä stressiä sekä syyllisyyden ja häpeän tunteita. Tutkimustulosten perusteella uhreille olisi tärkeää saada rikosprosessissa kokemus kuulluksi tulemisesta. Seksuaalirikoksista tehdään kuitenkin rikosilmoitus melko harvoin. Sama pätee ihmiskauppaan, joka jää usein piilorikollisuudeksi.

Traumainformoidulla lähestymistavalla tarkoitetaan sitä, että ammattilainen, joka kohtaa traumaattisia kokemuksia läpikäyneen henkilön, osaa huomioida trauman mahdollisia vaikutuksia ihmisen käytökseen ja hänen tapaansa kommunikoida sekä olla vuorovaikutuksessa toisen ihmisen kanssa. Traumasta puhutaan nykyään melko laajasti, ja siinä, missä käsitettä aikaisemmin käytettiin kuvaamaan äärimmäisen pelottavaa ja haavoittavaa kokemusta, sillä voidaan nykyisin tarkoittaa monenlaisia raskaita kokemuksia, jotka eivät kuitenkaan aina jätä pysyviä jälkiä (Korkman, 2022; Vredeveltdt, Given-Wilson & Memon 2023).

Potentiaalisesti traumatisoivia kokemuksia tapahtuu valtaosalle meistä. Näistä suurin osa on sellaisia, joiden yli pääsemme ilman ammattiapua (engl. self-heal). Silloinkin kun koemme hyvin ikäviä ja pelottavia asioita, useimmilla oireet menevät ohi muutamassa kuukaudessa. Jotkut kokemukset kuitenkin jättävät pysyvämpiä jälkiä. Tällöin puhutaan usein posttraumaattisesta stressistä (PTSD, Post-traumatic stress disorder; Duodecim 2020). Myös masennus, ahdistukseen liittyvät häiriöt ja psykoosi ovat tunnistettuja traumaattisen kokemuksen tai kokemusten aiheuttamia psyykkisiä seurauksia. Eriyisen traumatisoivina kokemuksina voidaan pitää sotaa, läheisen äkillistä kuolemaa, tai kokemusta vakavasta fyysisestä tai seksuaalisesta väkivallasta taikka kidutuksesta.

Virallinen PTSD-diagnoosi edellyttää oireita näistä ryhmistä:

- 1) toistuvat ja ahdistavat muistot, unet tai takaumat,
- 2) sisäisten tai ulkoisten ärsykkeiden, kuten muistojen, paikkojen ja ihmisten, välttäminen,
- 3) negatiiviset muutokset ajatuksissa ja mielialassa, ja
- 4) muutokset käyttäytymisessä, kuten piittaamattomuus, unihäiriöt ja keskittymisongelmat.

Näillä on vaikutuksia siihen, kuinka uhri näyttäytyy rikosprosessissa. Esimerkiksi traumatisoituneille ihmisille tyypillinen välttämiskäyttäytyminen on voinut aiheuttaa sen, että uhri on pyrkinyt olemaan ajattelematta ja muistelematta traumatisoivaa kokemusta. Kun hän pyrkiikin palauttamaan asian pitkän ajan päästä mieleen, voi se olla entistä hankalampaa. Jopa hyvin traumaattisia tapahtumia voidaan unohtaa, joskin tutkimusten mukaan ihmiset ovat taipuvaisempia muistamaan juuri kaikkein traumatisoivimpia kokemuksia piinallisen tarkasti.

Jos henkilöllä lisäksi on univaikeuksia, mikä myös lukeutuu tavallisiin traumaoireisiin, on tämä jo itsessään omiaan haittaamaan kykyä palauttaa asioita mieleen. Lisäksi unenpuutteesta kärsivä henkilö voi olla ärsyntyvä ja hänen voi olla vaikea keskittyä. Traumatisoitunut henkilö voi myös vaikuttaa piittaamattomalta, mikä saatetaan tulkita siten, että hänen tarinansa on jotenkin ulkokohtainen (Vredeveltdt ym. 2023). Kertomusta arvioitaessa tähän liittyy riski, että hänen tulkitaan olevan välinpitämätön suhteessa tapahtuneeseen, jolloin häntä ei kenties uskota tai tilanteen ei katsota olevan hänelle haitallinen (tätä on huomattu esimerkiksi turvapaikkakontekstissa, ks. esim. Gyulai ym. 2013).

PTSD:n tiedetään olevan useammin todettua länsimaissa kuin muualla, mikä saattaa johtua itse traumakäsitteen muotoilusta. PTSD on yleisestikin käsitteenä sen verran eriävä eri ajoissa, paikoissa ja sosiaalisissa ryhmissä, ettei käsitettä voida käyttää kovin täsmällisesti (Hinton & Lewis-Fernández 2011). Yksi todettu ero länsimaalaisten ja ei-länsimaalaisten traumaoireissa on se, että länsimaissa oireet usein koetaan ja ne ilmenevät psyykkisinä, kun taas fyysiset oireet ovat tavallisia ei-länsimaalaisissa kulttuureissa. Esitutkintaviranomaisilla on oman kulttuurinsa värittämät oletukset siitä, kuinka trauma näkyy ihmisistä ja tämä voi aiheuttaa sen, että eri kulttuuritaustan omaavan henkilön traumatisoituminen jää näkemättä ja ymmärtämättä.

Rikostutkinnassa ja siinä tapahtuvissa kohtaamisissa tulisi huomioida, että ihmiskaupan uhreilla saattaa olla vakavasti traumatisoivia tapahtumia taustallaan, jotka ovat omiaan vaikuttamaan heidän kykyynsä ja tapaansa muistaa ja kertoa kokemuksistaan. Jos ihmiskaupan uhrien kokemuksia ja mahdollista traumausta ei huomioida rikoksen esitutkinnassa ja rikosprosessissa myöhemmin, siitä voi aiheutua monenlaisia haasteita prosessin loppuunsaattamiselle.

Trauman huomioiminen kuulustelussa liittyy myös siihen, kuinka traumaattisten kokemusten vaikutuksia muistamiseen ymmärretään ja otetaan huomioon

kuulustelussa. Traumaattisten tilanteiden muistot voivat erota muunlaisista muistikuvista, joskin muisti toimii samojen lainalaisuuksien alla myös traumaattisia tilanteita käsiteltäessä.

On havaittu, että traumaattisia tilanteita muistettaessa fokus on tavallista enemmän keskeisissä yksityiskohdissa ja vähemmän keskeiset unohtuvat (vielä tavallistakin) herkemmin. Traumaattisista kokemuksista voi kuitenkin olla vaikea kertoa ja niiden muistaminen voi olla vaikeaa, mitä olisi nykyistä paremmin osattava huomioida oikeusprosessin kaikissa vaiheissa. Esitutkintatilannetta ajatellen tämä tarkoittaa, että kuulusteltavalle pitäisi voida tarjota rauhallinen ja kannustava ympäristö (ks. esim. Vredeveltdt ym. 2023 ja suomeksi Korkman 2022 sekä Selim & Skrifvars 2022).

Myös kontaktin merkitys (engl. rapport) on aivan keskeinen rikosuhrien kuulustelussa ja korostuu erityisesti ihmiskauppatutkinnassa, johon usein liittyy pelkoa, tietämättömyyttä, häpeää ja kenties aiempia kielteisiä kokemuksia viranomaisista. Oikeusprosessin eteneminen saattaa edellyttää asianomistajan halukkuutta ja kykyä osallistua rikostutkintaan ja kertoa kokemuksistaan sekä mahdollisesti todistaa tekijää/tekijöitä vastaan (Tiapula & Turkel 2008).

Ruotsalaistutkimuksessa (Lindholm ym. 2015) selvitettiin nuorten seksuaaliseen hyväksikäyttöön perustuvan ihmiskaupan uhrien taipumusta vältellä kysymyksiin vastaamista rikostutkinnan aikana. Tulosten perusteella nuorten ihmiskaupan uhrien oli erityisen vaikeaa puhua esimerkiksi siitä, miten he päätyivät ihmiskaupan uhriksi ja millainen heidän suhteensa rikoksentehtäjiin oli. Lisäksi havaittiin, että jos poliisi käytti kuulustelussa painostavia tekniikoita, uhrit välttelivät kysymyksiin vastaamista enemmän. (Emt.)

Järjestöhaastatteluihin pohjautuvat havainnot

Haastatellut suomalaiset järjestöt nostivat esiin sen, että poliisiorganisaatiosta puuttuu systemaattinen traumainformoitu työote. Uhrit eivät usein kykene kertomaan kokemastaan suoraviivaisesti ja loogisesti, ja poliisiin tulisi paremmin huomioida tämä uhrien kuulemisessa.

Järjestöt korostivat myös sitä, että ihmiskauppaa kokeneet henkilöt tulevat monista eri maista ja heidän tapansa jäsentää kokemuksia vaihtelee. Lisäksi koska esitutkinta kestää usein vuosia, ovat uhrit ristiriitaisessa asemassa: uhri pyrkii

aktiivisesti unohtamaan kokemansa, mutta joutuu esitutkinnassa muistelemaan kuukausien tai vuosien takaisia tapahtumia.

Esitutinnan näkökulmasta poliisin intressissä on selvittää konkreettiset faktat mahdollisimman pian. Eräs suomalaisen järjestön edustaja kertoi, että poliisi oli kuulusteluissa ollut jopa vihamielinen asianomistajaa kohtaan, jos tämä ei osannut vastata kysymyksiin tai ymmärsi ne väärin. Järjestön edustaja piti tilannetta erittäin ikävänä, etenkin kun kyseinen asianomistaja oli pelännyt poliisin kohtaamista etukäteen. Yksityiskohtainen muistaminen on lähtökohtaisestikin vaikeaa, mutta pelottava kuulustelutilanne voi tehdä siitä haastavampaa.

Haastateltu australialaisjärjestön edustaja nosti keskeiseksi ongelmaksi sen, että ihmiskaupan uhrin todistuksella on niin keskeinen rooli esitutkinta- ja oikeusprosessissa. Tämä on haastavaa etenkin silloin, kun uhri on hyvin traumatisoitunut. Uhrin rooli ei ole keskeinen vain näytön keruun kannalta. Australiassa myös valtion rahoittaman avun saanti (90 päivän harkinta-ajan jälkeen) on toistaiseksi edellyttänyt sitä, että uhri osallistuu rikosprosessiin merkityksellisellä tavalla. Kaikille uhreille tämä ei kuitenkaan ole mahdollista, ja syynä sille voi olla esim. heidän kertomaansa tukevan todistusaineiston puute, trauma, pelko ja häpeä.

Norjalaisjärjestön edustajan mukaan osa poliiseista on hyvin taitavia kohtaamaan traumatisoituneita asianomistajia, mutta hän pitää kuitenkin traumaosaamisen kasvattamista tärkeänä. Esimerkiksi miespuolisen työperäisen hyväksikäytön uhrin käyttäytyminen voi vaihdella paljon seksuaalisen hyväksikäytön uhrin traumakäyttäytymisestä. Monet miehet eivät välttämättä niinkään ole traumatisoituneita, vaan vihaisia, koska hyväksikäyttäjä on vienyt heiltä palkkaa. Järjestön mukaan he pyrkivät kertomaan poliisille, jos asianomistaja on heidän käsityksensä mukaan traumatisoitunut, jotta poliisi voi huomioida tämän kuulustelussa. Joskus poliisi on siirtänyt järjestön suosituksesta kuulustelua myöhempään ajankohtaan.

Belgialaisjärjestön edustaja korosti sitä, että poliisien peruskoulutuksessa tulisi käsitellä ihmiskauppaa laajemmin. Tuolloin aihe käsiteltiin parissa tunnissa. Myös poliisin asenteisiin tulisi pyrkiä vaikuttamaan niin, että poliisit (myös ne, jotka eivät työskentele aiheen parissa päätoimisesti) ymmärtäisivät paremmin, että ihmiskaupan ja väkivaltarikosten uhrit saattavat unohtaa asioita, käyttäy-

tyä hyvin sekavasti ja sanoa ristiriitaisia asioita, ja että he eivät välttämättä ajattele selkeästi traumatisoitumisensa vuoksi.

Belgialaisjärjestön edustaja kertoi lisäksi esimerkkinä hyvästä käytännöstä, että Belgiassa pyritään lähtökohtaisesti siihen, että ihmiskaupasta epäilty ja hänen uhrinsa eivät kohtaa tai joudu samaan huoneeseen missään vaiheessa rikos-oikeusprosessia. Mikäli heidän täytyy olla oikeustalolla yhtäaikaisesti, he ovat eri huoneissa.

2.8 Kulttuuritaustan ymmärtäminen ja tulkkauksen merkitys ihmiskauppatutkinnassa

Rikostutkinnassa ja todistajien kuulusteluissa yksi keskeinen tavoite on kerätä ja arvioida asianosaisten henkilökohtaisia kokemuksia, muistikuvia ja havaintoja. Se, mitä muistetaan, on kuitenkin kulttuuriin sidottua. Ihmisten on helpompi ymmärtää ja tulkita tunneilmaisuja saman sosiokulttuuriseen (kansalaisuus, etnisyys, uskonto) ryhmään kuuluvan henkilön kanssa kommunikoitaessa kuin sellaisen, jonka tausta on eri (Vredeveltdt ym. 2023; Laukka & Elfenbein 2021).

Ylipäätään se, mitä kannattaa muistaa ja miten kokemuksia painetaan mieleen ja miten niistä kerrotaan saattaa poiketa eri kulttuureissa. Muistiin ja siihen mitä ihminen muistaa vaikuttavat konteksti, perhetausta, kulttuuritausta, tunnetila sekä sosiaalinen kanssakäyminen. Näitä seikkoja on tärkeä huomioida kuulustelussa ja kertomusta arvioitaessa.

Kulttuurien ja yhteiskuntien välillä on myös suuria eroja siinä, millainen rooli itse- ja ryhmäkeskeisyydellä on. Kun länsimaissa kokemusmaailma vaikuttaa olevan yksilökeskeinen, mielletään kokemukset monissa muissa kulttuureissa pikemminkin ryhmätasolla (ks. esim. Nelson 2003). Kuitenkin on selvää, että perinteinen jako ”yksilöllisten” ja ”yhteisöllisten” kulttuurien välillä on melko kankea ja että kulttuurien välillä ja sisällä on runsaasti vaihtelua.

Tämänkaltaisten kulttuurisidonnaisten asioiden huomioimisesta voi olla jonkin verran apua. Siinä missä länsimaalainen todistaja todennäköisesti antaa enemmän itsekeskeisiä kuvauksia ja verrattain yksityiskohtaisia kuvauksia kokemuksestaan ja tunteistaan, kollektiivisemmista kulttuureista tulevat todistajat todennäköisemmin antavat ”laajempia” kuvauksia, joissa ihmisten välisiä suh-

teita saatetaan kuvata enemmän ja esimerkiksi kuvaukset omista ajatuksista ja tunteista voivat jäädä suppeammiksi (Vredeveltdt ym. 2023; Skrivars & Selim 2022).

Esimerkiksi turvapaikanhakijat, jotka tulevat usein yhteisöllisistä kulttuureista kuten arabimaista tai Saharan eteläpuolisesta Afrikasta, tyypillisesti antavat vähemmän yksityiskohtaisia kuvauksia tapahtuneesta (Graham ym. 2014; Khan & Haque 2022). Kuvaukset voivat vaikuttaa lisäksi länsimaalaisen silmissä vähemmän johdonmukaisilta, mikä saattaa olla kuultaville haitaksi heidän luotettavuuttaan arvioitaessa (ks. esim. Herlihy ym. 2010; Herlihy ym. 2012).

Joissakin kulttuureissa voi myös olla tyypillistä kertoa esimerkiksi ystävien tai perheenjäsenten kokemuksista ikään kuin itse koettuina, eli kerronnassa ei eroteta yhtä selkeästi sitä, kenelle jokin asia tapahtui, tai kuka sitä oli näkemässä. Tämä on huomattu kansainvälisissä rikostutkinnoissa (Vredeveltdt ym. 2023). Asia nousi keskusteluun myös Suomessa nk. Ruandan sotarikostutkinnan tapauksessa (ks. Korkman 2022). Ihmisryhmät ovat taipuvaisia käymään yhdessä läpi kielteisiä ja traumaattisia kokemuksia, jolloin niistä luodaankin kollektiivisia muistikuvia ja käsityksiä tapahtumista. Nämä yhteisölliset ”tarinat” voivat myös tulla osaksi sellaisten yksilöiden ”muistikuvia”, jotka eivät niitä itse olleet kokemassa.

Myös päivämäärien ja muiden yksityiskohtien merkitys eroaa eri kulttuureissa. Suomi on varsin kalenterioitoitunut kulttuuri, eli syntymästä lähtien ihmisen elämää määrittelee monella tapaa hänen biologinen ikänsä. Yhteiskunnalliset toimijat kuten päiväkodit, koulut ja työelämä toimivat tarkasti tunti- ja jopa minuuttiaikataulujen mukaan. Tästä näkökulmasta voi tuntua varsin yllättävältä, että joku ei tiedä omaa syntymä- tai häpäiväänsä, taikka minä vuonna oma lapsi on syntynyt. On kuitenkin edelleen maita, joissa lasten syntymäaikoja ei välttämättä rekisteröidä (YK on arvioinut, että jopa neljäsosa kaikista maailmaan syntyvistä lapsista jää rekisteröimättä (UN News 2019)). Lisäksi on arvioitu, että joka seitsemäs aikuinen on lukutaidoton (Lukukeskus 2023). Tämä puolestaan vaikeuttaa omien mielipiteiden, ajatusten, kokemusten ja tunteiden ilmaisemista.

Esitetyt kysymykset tapahtumien ajallisesta ulottuvuudesta saattavat siis perustua väärin olettamiin, mikä heikentää sekä todistajan mahdollisuuksia vastata että vastauksen luotettavuutta. Todistajan mahdollinen kyvyttömyys tuot-

taa tällaista eksaktia tietoa voi toisaalta haitata rikostutkintaa, jossa yksityiskohdat liittyen tapahtumiin sekä näiden aikaikkuna yleensä tarvitaan syytteiden nostamista ajatellen (Korkman 2022).

Kuulustelutilanteessa todistaja saattaa siis kertoa kuulemastaan asiasta mainitsematta, ettei kyseessä ole ensi käden tieto eli itse nähty tapahtuma. Mikäli kuulustelija on tietoinen tästä mahdollisuudesta, hän voi varmistaa asiaa jatkokysymyksillä, esim. kysymällä ”kuinka olet tullut tästä tietoiseksi”, ”mistä tiedät tämän” tai selvittämällä missä todistaja itse oli tapahtumien ajan. Asiaa ymmärtämätön kuulustelija sen sijaan saattaisi automaattisesti tulkita todistajan itse nähneen tilanteen. Aina tarkka kyselykään ei kuitenkaan välttämättä tuo selvyyttä asiaan, sillä ihmisen muisti ei aina kykene arvioimaan tietämiensä asioiden lähteitä (memory source monitoring).

Kulttuuriset tabut voivat myös vaikuttaa kielteisesti siihen, mitä rikosuhri kokee pystyvänsä kertomaan. Monissa kulttuureissa seksuaalisista kokemuksista on hyvin sopimatonta puhua. Tämä voi aiheuttaa sen, että jopa uhrin, joka periaatteessa on halukas kertomaan kokemuksistaan, saattaa olla vaikea sanoittaa kokemuksiaan. Hän saattaa esimerkiksi käyttää kiertoilmaisuja tai hyvin epäselviä kuvauksia (ks. esim. Hope ym. 2022; Katz ym. 2022; Xie ym. 2017).

Järjestöhaastatteluihin pohjautuvat havainnot

Haastateltujen suomalaisten järjestötoimijoiden mukaan poliiseilla on usein puutteellinen ymmärrys sukupuolen ja kulttuurin merkityksestä uhrille ja sille, miten hän toimii. Tämä voi vaikuttaa jo rikosilmoituksen tekovaiheessa asian etenemiseen.

Eräs järjestöedustaja kertoi tilanteesta, jossa huivia käyttävä nainen oli tekevässä rikosilmoitusta, mutta miespuolinen poliisi pyysi naista riisumaan huijinsa. Nainen kieltäytyi ja olisi halunnut jättää rikosilmoituksen tekemisen kesken. Tilanne ratkesi, kun läsnä ollut järjestön edustaja pyysi naispuolista poliisia paikalle, jolloin rikosilmoituksen tekeminen onnistui. Toinen järjestö muistutti, että poliisi näyttäytyy nyky-yhteiskunnassa edelleen homogeenisena joukkona. Kulttuurisen ymmärryksen kasvattaminen edellyttääkin järjestön mukaan poliisin sisälle enemmän moninaisuutta ja poliiseja erilaisista taustoista.

Eräs järjestö nosti esiin sen, jos hyväksikäyttäjä on ollut mies ja esitutkintaa tekevä poliisi on mies, voi tämä asetelma uudelleen traumatisoida uhrin. Koska trauma vaikuttaa muistiin, voi henkilön kertomus muuttua. Muuttuva kertomus voi taasen herättää kuulustelijassa epäilyä kertomuksen luotettavuudesta. Kyse ei kuitenkaan välttämättä ole siitä, että henkilö valehtelee, vaan siitä, että muisti on sirpaleinen, ja jotkut asiat ovat kokonaan poispyyhkiytyneet. Järjestön edustajan mukaan tämäntyyppisiä tilanteita ei useinkaan ole tulkittu uhrilähtöisesti.

Poliisin edustajan sukupuolella voi haastattelujen mukaan myös joskus olla suuri merkitys esitutkinnan onnistumiselle. Jos asianomistaja on nainen, joka tulee vahvasti patriarkaalisesta yhteisöstä, jossa naiset ovat alisteisia miehille, voi esitutkinta vaikeutua, jos tutkija on mies. Tätä ei erään suomalaisen järjestön edustajan mukaan riittävästi huomioida esitutkinnassa. Toinen järjestö toi esiin sen, että kuulusteluihin olisi tärkeää saada pyynnöstä naispuolinen poliisi, jos asianomistaja muuten kieltäytyy puhumasta.

2.9 Tulkkaus

Sanoilla ja käsitteillä on erilaiset merkitykset eri kielissä ja kulttuureissa. Sukulaisuuteen viittaavat sanat kuten ”veli” tai ”sisko” voivat esimerkiksi viitata samaan etniseen ryhmään kuuluvaan henkilöön. Myös ajan, etäisyyden ja paikan käsitteet ovat kulttuurisidonnaisia, mikä koskee esimerkiksi syntymä- ja vuosipäiviä. Näin ollen kertomuksen luotettavuutta on vaikea arvioida tällaisten yksityiskohtien perusteella. Tapakulttuuri vaikuttaa myös siihen, miten haastateltava suhtautuu ja mitä hän kertoo haastattelijalle.

Ihmiskaupparikostutkinnassa kuten väkivalta- ja seksuaalirikostutkinnassakin olennaisten käsitteiden monitulkinnallisuus ja vaihtelevuus eri kielissä, murteissa ja kulttuureissa voivat aiheuttaa haasteita. Esimerkiksi sana ”beat” voi länsiafrikkalaisissa kulttuureissa tarkoittaa potkimista tai muunlaista väkivaltaa kuin lyömistä, ja tietyt paha enteilevät idiomaattiset ilmaisut kuten ”tapan sinut” tai ”revin silmät päästäsi” voivat jollakin kielellä olla todella vakava uhkaus, mutta toisella taas vakiintunut tapa tuoda esille ärsyyntymistä.

Seksuaalisuuteen liittyvä sanasto eroaa merkittävästi eri kulttuureiden välillä ja myös kulttuurien sisällä. Esimerkiksi ”seksuaalista hyväksikäyttöä” vastaavaa termiä ei kaikista kielistä löydy. Seksuaalisista teemoista ja kanssakäymisestä

saatetaan usein käyttää eufemismeja sekä puhua ympäröivästä ja välttämättä tiettyjä termejä. Seksuaalisuudesta ja seksuaalisista kokemuksista sekä seksuaaliväkivallasta voi olla erityisen vaikea puhua vastakkaista sukupuolta olevan tulkin tai kuulustelijan kanssa, mikä on hyvä ottaa huomioon ennen kuulustelua kunkin kuulusteltavan osalta.

Kaikilla kielillä ei myöskään ole käytössä esimerkiksi lapsille tuttuja ilmaisuja sukuelimistä tai yleisesti käytettyjä sanoja yhdynnälle saatikka anaaliyhdyntälle, vaan ilmaisut voivat olla varsin epämääräisiä ja vaihdella merkittävästi. Lisäksi sen esille tuominen, ettei ole ymmärtänyt, voi jossain kulttuurisessa kontekstissa olla epäkohteliasta. Tämä voi päteä sekä itse kuultavaan että myös tulkkiin, joten niin eri käsitteiden käännoistapoja kuin tämänkaltaisia sosiaalisia keskustelukulttuuriin liittyviä mahdollisia haasteita olisi suositeltava käsitellä tulkin kanssa ennen kuulustelua.

Järjestöhaastatteluihin pohjautuvat havainnot

Järjestöjen haastatteluissa usea suomalaisjärjestö nosti tulkkauksen keskeiseksi esitutkinnan ongelmaksi. Ongelmat liittyvät etenkin tulkin ammattitaitoon ja murreosaamiseen, sekä siihen, että tulkki saattaa olla samasta yhteisöstä kuin asianomistaja.

Järjestöjen kokemuksen mukaan esitutkintapöytäkirjaan on voitu kirjata virheellistä tietoa tai siinä on ollut suuria puutteita. Eräs järjestön edustaja kertoi olleensa usein mukana kuulustelussa tukihenkilönä, jolloin hän on tuonut esille, että tutkinnan kannalta merkittäviä asioita oli jäänyt huomioimatta, koska tulkki oli jättänyt ne tulkkamatta.

Tulkin ammattitaidosta on kuitenkin vaikea varmistua, etenkin jos kyseessä on harvinaisempi tai pieni kieliryhmä. Tulkin pitäisi kyetä avaamaan asioita sen sijaan, että kääntää sanasta sanaan. Tulkki voi myös puhua eri murretta, jolloin asianomistajan kertomus ei välity oikein. Erään järjestön edustaja kertoi kuulustelusta, jossa oli paikalla väärän kielimurteen tulkki. Asianomistaja kertoi, etteivät hän ja tulkki ymmärrä toisiaan kunnolla, mutta poliisi kieltäytyi hankkimasta toista tulkkia. Lopputuloksena asiakas ei ymmärtänyt kysymyksiä, ja vastasi aiheen vierestä. Poliisi käytti samaa tulkkia uudestaan toisenkin eri murretta puhuvan asianomistajan kuulemisessa. Syy näin toimimiselle ei tullut haastattelussa esille.

Osa järjestöistä kertoi, että tulkki voi myös käyttää asemaansa väärin. Tulkki voi tulkata väärin ja vedota uskontoon ja kunniaan. Erään järjestön työntekijä oli parikin kertaa keskeyttänyt puhuttelun koska tulkki oli sanonut, että ”pitää käyttäytyä kuin kunnan nainen eikä tuollaisia asioita saa kertoa”. Toinen järjestö korosti, että jos puhuttelussa ei ole tukihenkilöä eikä avustajaa, on tulkkauksen laadusta vaikea varmistua ja uhrin oikeusturva voi jäädä heikoksi.

Tulkin sukupuolella on suomalaisjärjestöjen mukaan myös suuri merkitys. Eräs järjestön edustaja totesi, että monelle asianomistajalle suomalainen naispuolinen tulkki on turvallisin valinta. Naispuoliselle asianomistajalle toivotaan useimmiten naispuolista tulkkia, mutta koska poliisi on joutunut kilpailuttamaan tulkkauksen palvelun, ei tulkkia usein voi valita. Järjestöjen ja asianomistajien näkökulmasta on vaikeaa, että vaikka järjestöllä olisi tiedossa erinomaisia tulkkeja, niitä ei kilpailutuksen takia voida käyttää.

Belgiassa tulkit ovat erikoistuneita tiettyyn alaan. Haastattelemamme belgialaisjärjestö käyttää tulkkeja, joiden erikoisalana on sosiaali- ja terveydenhuoltoon liittyvä tulkkauksen palvelu, kun taas poliisi käyttää oikeustulkkeja. Järjestön edustajan mukaan heidän käyttämänsä tulkit ovat usein sensitiivisempiä kuin oikeustulkit, jotka työskentelevät usein myös esim. yritys- ja vero-oikeuden parissa, eivätkä siis ainoastaan rikosten uhrien kanssa. Belgiassa niin poliisit kuin järjestökin kiinnittävät huomiota siihen, että asianomistajan ja tulkin välillä ei ole minkäänlaista yhteyttä. He eivät esimerkiksi asu samalla alueella tai osallistu saman uskonyhteisön toimintaan. Tärkeää on välttää tulkkauksen virheitä sekä sitä, että tulkki vaikuttaisi asianomistajan lausumaan.

Haastateltujen mukaan asianomistajat pelkäävät usein, että tulkki vuotaa tietoa tekijöille tai yhteisöön. Tämä ei haastateltujen suomalaisjärjestöjen mukaan ole perusteeton pelko. Erään järjestön edustaja kertoi, että tekijät ovat jopa saattaneet pyrkiä siihen, että saisivat tuttunsa tulkiksi kuulusteluihin. Siksi poliisin tulisi selvittää etukäteen onko tietyn tulkin käytölle esteitä.

Eräs järjestö kertoi tapauksesta, jossa asianomistaja ei uskaltanut puhua kuin tietyille tulkeille, johon poliisi totesi, että asialle ei voida mitään. Järjestö korosti, että vaikka asianomistaja ei pelkonsa takia puhuisi ko. tulkille mitään, tulkki saa tietää, että asianomistaja on poliisiasemalla ihmiskauppa-asiaa, ja tieto leviää yhteisössä eteenpäin.

Hyvänä käytäntönä esitettiin tapaa, jossa poliisi käy kuulustelun alussa lyhyen kuulumiskeskustelun. Se toisaalta purkaa jännitystä, toisaalta selventää ymmärtävätkö tulkki ja asianomistaja toisiaan. Jos he eivät ymmärrä, poliisin tulee keskeyttää kuulustelu ja hankkia tilalle toinen tulkki. Yksi haastateltu suomalaisen järjestön edustaja ehdotti ratkaisuksi tulkkiausongelmaan vahvempaa panostamista oikeustulkkien kouluttamiseen.

2.10 Videoinnin merkitys

Ihmiskaupparikokset ovat usein rajoja ylittäviä, ja siksi teknologian hyödyntämistä prosessien tehostamiseksi ja niiden laadun parantamiseksi on pidetty tärkeänä (Hannonen 2023). Esimerkkinä tästä on etänä kuuleminen oikeudessa, mutta esitutkinnan näkökulmasta erityisen keskeistä on esitutkintakuulustelujen tallentaminen videolle ja myöhempi käyttö oikeusprosesseissa. Etäkuulemiset ja kuulustelutallenteiden hyödyntäminen voivat parantaa näytön laatua, saada aikaan prosessiekonomista säästöä ja samalla vähentää uhriin kohdistuvaa kuormitusta ja stressiä.

Myös ihmiskauppadirektiivin (2011/36/EU) 12. artiklassa todetaan, että kuulustelujen tarpeetonta toistamista tutkinnan, syytteen esittämisen ja oikeudenkäynnin aikana tulee välttää. Lisäksi samassa artiklassa todetaan, että uhrien ja syytettyjen välistä katseyhteyttä myös todistamisen, kuten kuulustelun ja ristiin kuulustelun, aikana tulisi välttää. Sen sijaan kuulusteluista tulisi tehdä videotallenne mahdollisimman pian menettelyjen aikana ja/tai muuten hyödyntää viestintätekniisiä välineitä. (Emt.)

Tallentamisen tärkeydestä on runsaasti tutkittua tietoa ja kansainvälisesti suuntaus on kohti poliisikuulustelujen tallennusta (esim. Principles on Effective Interviewing 2021). Esimerkiksi Iso-Britanniassa epäiltyjen kuulustelujen tallentaminen (aiemmin ääni-, nykyisin videotallenne) on ollut pakollista vuodesta 1984 alkaen. Lukuisat kansainväliset tutkimukset eri puolilta maailmaa osoittavat videoinnin olevan hyödyllistä poliisin kuulustelutavan laadun parantamisen ja laadunvalvonnan näkökulmasta. Kuulustelujen videointi parantaa poliisien kuulustelumenetelmiä ja vähentää painostavia käytäntöjä.

Hollantilaisen tutkimuksen mukaan yhdestä ja samasta kuulustelusta syntyi viisi varsin erilaista versiota, kun viittä eri poliisia pyydettiin kirjoittamaan kuulustelupöytäkirja ”tavalliseen tapaan” (De Keijser ym. 2012). Erot olivat niin

suuret, että ne vaikuttivat ratkaisevasti pöytäkirjojen perusteella tehtäviin arvioihin.

Myös kotimainen tutkimus (Helenius 2014; 2016; 2019) nostaa esille kuulustelupöytäkirjojen epäluotettavuuden. Poliisiammattikorkeakoulun opinnäytetyössä todetaan muun muassa, että videokuulustelut parantavat poliisienkin mielestä kuulustelun oikeusvarmuutta sekä laatua (Karhunen 2020). Myös suomalaiset kärjätuomarit suhtautuvat myönteisesti esitutkinnassa suoritettavan kuulustelun videointiin (Lilja & Hiilloskivi 2022).

Videotallenne ei poissulje sitä, että asianomistajaa/asianosaista kuultaisiin oikeuden istunnon salissa, eli se ei automaattisesti merkitse suullisen todistelun siirtämistä oikeudenkäynnistä esitutkintaan. Esitutkintakuulustelun tallentaminen videolle varmistaisi kuitenkin sen, että tarvittaessa voitaisiin tarkistaa mahdollisimman luotettavasti, mitä asianosainen on esitutkinnassa kertonut, tai katsoa ensin video ja sitten esittää lisäkysymyksiä.

Videoinnin ajatellaan palvelevan erityisesti erityisen suojan tarpeessa olevan uhrin oikeusturvaa. Ratkaisussa KKO:2019: 17 korkein oikeus päätyi huomioimaan lähisuhdeväkivallan uhrin esitutkinnassa antaman kertomuksen, koska arvioi, ettei hän itse ollut päättänyt vaitiolo-oikeutensa käyttämisestä. Ratkaisussa siis huomioitiin riski siitä, että ”asianomistaja on painostettu hiljaiseksi” (Vuorenpää 2020, 73). Näin ollen asianomistajan esitutkintakertomuksen tarkastelu nousi olennaiseksi. Mahdollisuudet tälle ovat selkeästi paremmat, mikäli kertomus on tallennettu, kuin jos siitä on vain kirjallinen pöytäkirja.

Videointi mahdollistaa myös sen, että oikeudessa katsotaan ensin tallenne ja vasta sitten esitetään lisäkysymyksiä. Tämä palvelee varsinkin traumatisoituneita tai hyvin vakavia rikoksia kokeneita uhreja, sillä se vähentää painetta pitää rikoksen jokainen yksityiskohta mielessä. Se myös antaa tuomioistumelle paremmat lähtökohdat näytön arvioinnille, kun he saavat arviotavakseen mahdollisimman tuoreita muistikuvia. Uudessa-Seelannissa toteutetussa tutkimuksessa osoitettiin, että raiskausuhri pystyi oikeudenkäynnin kuulemisessa kertomaan vain kolmasosan esitutkinnassa kertomistaan asioista (Westera, Kebell & Milne 2013).

Sähköisesti tallennettuja esitutkintakertomuksia on jo pitkään ollut mahdollista käyttää rikosprosessissa todisteena lapsiin kohdistuvissa rikoksissa ja myös ai-

kuisiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa. Maaliskuussa 2023 Suomen eduskunta hyväksyi hallituksen esityksen (HE 217/2022 vp), jossa tallennettujen esitutkintakertomusten käyttö laajennettiin kattamaan myös ihmiskaupan uhrit. Uudistus tuli voimaan lokakuussa 2023. Ruotsissa on vuoden 2022 alusta saakka ollut mahdollista käyttää esitutkinnan kuulustelutallenteita kaikissa rikosjutuissa, jos tuomioistuin katsoo sen sopivaksi.

Todistajanpsykologisen tiedon valossa muistikuvien luotettavuus laskee dramaattisesti ajan kuluessa. Täten tallennetut esitutkintakertomukset ovat luotettavampaa näyttöä kuin kuuleminen oikeudenkäynnissä, koska rikostapahtumasta on tällöin kulunut vähemmän aikaa. Tallennettujen kertomusten käyttö voi lieventää rikoksen uhrien henkistä taakkaa, joka aiheutuu pitkittyneestä oikeudenkäynnistä. Myös prosessiekonomiset syyt puoltavat tallenteiden laajempaa käyttöä.

On toki myös prosesseja, joissa voi olla syitä, joiden vuoksi paras ratkaisu on asianosaisen kuuleminen pelkästään esitutkinnassa (kuten Suomessa on jo pitkään tehty lapsiasianomistajien ja -todistajien kohdalla). Ihmiskaupakontekstissa tämä voi olla esimerkiksi tilanne työperäisen ihmiskaupan tutkinnassa, jos asianomistajia on lukuisia ja he ovat lähteneet maasta esitutkintakuulustelujen jälkeen, eivätkä halua enää osallistua prosessiin. Jos näyttää todennäköiseltä, ettei asianomistajaa ole mielekäästä kuulla itse oikeussalissa, on esitutkinnassa huolehdittava epäillyn oikeudesta esittää asianomistajalle kysymyksiä eli kontradiktorisesta periaatteesta, jotta kertomusta voidaan hyödyntää oikeudessa (ks. esim. Kajala 2023).

Järjestöhaastatteluihin pohjautuvat havainnot

Haastatellut järjestöt toivat esiin, että rikosprosessissa asianomistajat joutuvat toistamaan hyvin traumaattisia asioita kerrasta toiseen (esitutkinnassa ja oikeudessa). Eräs suomalaisjärjestö korosti siksi kuulustelujen videoinnin tärkeyttä, mutta totesi, että heidän kokemuksensa mukaan videointia käytetään hyvin harvoin.

2.11 Oikeudenmukainen kohtelu, esitutinnan kesto ja viestintä tutkinnan aikana

Kansainvälisessä tutkimuksessa on havaittu, että yhteiskunnan heikompiin osiin kuuluvat ryhmät joutuvat poliisitoimien ja rikosoikeusjärjestelmän kohteeksi muita useammin ja heitä kohdellaan kovakouraisemmin kuin väestöä keskimäärin. Rikollisuuden ja poliisitoiminnan tutkijat ovat esittäneet, että poliisin työskentelyssä keskeisiä piirteitä ovat esimerkiksi kynnisyys, epäilevyys, konservatiivisuus ja eristäytyminen muusta yhteiskunnasta, jotka voivat lisätä syrjivän toiminnan todennäköisyyttä. Esimerkiksi poliisin taipumus epäilevyyteen ja stereotyyppiseen asennoitumiseen voi saada poliisin toimimaan yhteiskunnassa ilmenevien rasististen käsitysten mukaisesti ja uusintamaan niitä. (Himanen & Saarikkomäki 2022.)

Prosessuaalisen oikeudenmukaisuuden teorian (procedural justice theory) mukaan kansalaisten kokemukset poliisin ja/tai rikosoikeusjärjestelmän toiminnasta ja siitä syntyneet näkemykset toiminnan oikeudenmukaisuudesta, eli reiluudesta tai sen puutteesta, ovat merkittäviä selittäviä tekijöitä luottamukselle poliisia ja rikosoikeusjärjestelmää kohtaan (Saarikkomäki 2017, 35–37). Teoriaperinteen tutkimuksissa ei kuitenkaan usein huomioida epäluottamuksen taustalla olevaa rakenteellista eriarvoisuutta, jota esimerkiksi etnisten vähemmistöjen edustajat kohtaavat (Schaap & Saarikkomäki 2022).

Myös kansainvälisten tutkimusten perusteella tiedetään, että asianosaisille kokemus siitä, että heitä on kohdeltu oikeusprosessissa oikeudenmukaisesti ja hyvin on erittäin tärkeää. Myös silloin kun prosessi ei asianosaisen kannalta pääty kuten hän kenties olisi toivonut, saattaa kokemus hyvästä kohtelusta vaikuttaa siihen, miten hän suhtautuu lopputulokseen ja myös yleisemmin käsitykseen oikeusjärjestelmästä (Ervasti & de Godzinsky 2014).

Esitutinnan pitkä kesto ei ole omiaan herättämään rikosten uhrien luottamusta rikosoikeusjärjestelmää kohtaan. Ihmiskauppatutkinnoissa viivästymiset ovat yleisiä ja tutkinnat kestävät usein vuosia. Esimerkiksi Helsingin Sanomien 2021 julkaistussa ”Tutkinta lopetettu” –artikkelissa eriteltiin ihmiskauppatutkintojen haasteita (Teittinen 2021). Artikkelin johdosta oikeuskanslerinvirasto otti arvioitavaksi, onko poliisi menetellyt kyseisissä tapauksissa viivytyksettömästi, ja erityisesti onko esitutinnan aloittamista, päättämistä ja rajoittamista koskevassa

päätösharkinnassa ja syyteharkinnassa tunnistettu ihmiskaupparikosten ja sen lähirikosten tunnusmerkitöt.

Useimmat apulaisoikeuskanslerin tutkimista 50 ihmiskauppaesitutkinnasta olivat viivästyneet, ja aiheettomia viivytyksiä oli ollut melkein jokaisessa poliisilaitoksessa. Pisimmillään esitutkinta oli kestänyt yli neljä vuotta. Viivästyksen syinä olivat muun muassa vähäiset tutkintaresurssit, tutkijoiden kokemattomuus ihmiskaupparikoksista, sekä ongelmat tulkkauksessa ja viranomaisten välisessä yhteistyössä. Merkittävää viivästymistä oli aiheuttanut erityisesti se, että poliisi ei ollut tunnistanut ihmiskaupparikosten ja siihen liittyvien rikosten tunnusmerkitöjä, jonka vuoksi joissakin tapauksissa poliisi oli tutkinut epäiltyä rikosta ensin muilla nimikkeillä. (Oikeuskanslerinvirasto 2021.)

Järjestöhaastatteluihin pohjautuvat havainnot

Haastatteluissa lähes kaikki suomalaisjärjestöt korostivat, että esitutkinnan pitkä kesto on suuri ongelma uhrien hyvinvoinnille. Vaikka järjestöillä on ymmärrystä poliisin työn ruuhkautumiselle, kritisoivat ne sitä, että hyväksikäyttötapausten esitutkinta jää toisaalta roikkumaan, ja tapausten esitutkinnan etenemisestä ei tiedoteta riittävästi.

Esitutkinnan ennakoimattomuus, sen pitkä kesto ja tasalaatuisuuden puute aiheuttavat järjestöjen mukaan ihmiskaupan uhreille paljon haittaa. Osa suomalaisjärjestöistä piti tilannetta ristiriitaisena. Toisaalta halutaan tukea ihmisiä tekemään rikosilmoituksia ja saamaan uhreille oikeutta, toisaalta pitkä ja epävarma rikosprosessi voi olla uhrille suurempi riski kuin se, että henkilö yrittää jatkaa elämäänsä ja toipua kokemastaan ilman rikosprosessin aiheuttamaa kuormaa.

Yhden järjestön edustaja sanoitti kokemansa ristiriidan toteamalla, että ”työntekijänä ei voida sanoa, että itse asiassa ollaan oikeusvaltiossa, jossa rikosilmoituksen tekeminen voi vahingoittaa sinua enemmän kuin itse rikos”. Osa järjestöistä kyseenalaisti myös sen, että ihmiskaupparikoksia tulisi tutkia kaikkialla maassa ja kannatti siksi osaamisen ja tutkinnan keskittämistä.

Eräs suomalaisjärjestö kertoi, että he saavat viikoittain yhteydenottoja asiakkailtaan, jotka pyytävät järjestöä kysymään poliisilta, miten juuri heidän tapauksensa etenee. Järjestön työaikaa menee siihen, että he kertovat asiakkaille,

että pitkät tutkinta-ajat ovat normaaleja. Erään haastateltavan mukaan heidän järjestönsä työntekijät välttävät soittamasta poliisille, sillä he kokevat, että poliisi ärsyyntyy tällaisista kyselyistä. Useat järjestöjen edustajat toivovatkin aktiivisempaa ja selkeämpää viestintää poliisin taholta. Asianomistajille tulisi jo esitutkinnassa kertoa mitä esitutkintaprosessissa tapahtuu, miten se etenee, ja että prosessi voi kestää kauan.

Järjestöt kokevat, että jos heidän on vaikea saada tietoa poliisilta, on asianomistajien vieläkin vaikeampi saada sitä. Kun uhrin ovat uskaltaneet avautua kokemastaan, odottavat he nopeaa toimintaa poliisilta. Pettymys voi olla suuri, mikäli prosessi osoittautuu pitkäksi.

Uhrien hyvinvointia edistäisi parempi ennakoitavuus: tieto siitä, minkä takia tutkinta kestää niin kauan kuin se kestää, mitä asiassa tapahtuu ja mitä odotellaan. Kiinnostava käytäntö on osassa Iso-Britanniaa käytössä ollut TrackMy-Crime-niminen sovellus, jonka avulla rikoksen uhri on voinut saada päivitettyä tietoa rikosprosessin etenemisestä sekä ottaa yhteyttä tapauksen tutkijaan (UK Ministry of Justice 2015). Sovellus sisälsi myös tietoa neuvontaa ja tukea tarjovista tahoista.

Haastatellut suomalaisjärjestöt kertoivat, että tieto kauan odotetusta kuulemisesta voi tulla hyvinkin yllättäen, jolloin valmistautumiseen ei jää riittävästi aikaa. Poliisin tulisi siten varmistaa kuulustelukutsujen oikea-aikainen perilltulo. Eräs järjestö kertoi, että se oli pyytänyt mahdollisuutta antaa loppulausunto ennen syyteharkintaan siirtämistä, mutta tapaus olikin edennyt syyteharkintaan ilman että avustajalle tai asianomistajalle oli tästä kerrottu. Prosessin etenemisestä tiedottamisessa voisi järjestöjen mukaan hyödyntää myös oikeusavustajia enemmän.

Myös muissa maissa toimivat järjestöt mainitsivat haasteeksi esitutkintaprosessin pitkän keston. Belgiassa ihmiskauppatapausten eteneminen oikeuteen kestää usein kolmen vuotta, mutta tilanne on vastaavanlainen myös muiden rikosten osalta ja heijastelee näin ollen rikosoikeusjärjestelmän rajallisia resursseja. Norjalaisten järjestöjen edustajat kertoivat, että Norjassa ihmiskauppatutkinnot etenevät huonosti, ja vuonna 2022 oikeuteen asti ei edennyt yhtäkään ihmiskauppatapausta. Tämä liittyy haastateltavien mukaan etenkin siihen, etteivät uhrin halua osallistua rikosprosessiin.

Norjassa avunsaanti on kytketty rikosprosessiin, eli jotta uhri voi saada apua, on hänen osallistuttava esitutkintaan. Suuri osa uhreista haluaa tehdä töitä ja ansaita rahaa lähettääkseen sitä kotimaahansa perheelleen. Etenkin työperäisen hyväksikäytön uhrit ovat haluttomia hakemaan apua, koska he kokevat, että saavat enemmän rahaa työskentelemällä huonoissakin olosuhteissa kuin mitä he saisivat siirtyessään turvattuun majoitukseen ja avun piiriin. Järjestöjen edustajat totesivat, että he totta kai korostavat uhreille rikosprosessin tärkeyttä, mutta moni uhri ei koe rikosprosessia mielekkäänä, koska siitä ei ole heille selkeää hyötyä.

Norjalaisjärjestöjen edustajien mukaan on hyvin vaikea vakuuttaa uhrit rikosprosessin mielekkyydestä, koska niin harva tapaus ylittää etenee oikeuteen asti. Järjestön kokemusten mukaan prosessit ovat nykyään vielä aiempaa pidempiä, ja epätietoisuus lopputuloksesta vaikuttaa uhrien halukkuuteen osallistua.

Osa uhreista pelkää prosessin seurauksia. Heitä huolestuttaa mitä heille tapahtuu prosessin jälkeen, etenkin jos he lopulta joutuvat palaamaan kotimaahansa, jossa heitä hyväksikäyttäneet rikollisjärjestöt odottavat. Norjalaisjärjestöjen kokemuksen mukaan yhteistyö poliisin kanssa on toiminut hyvin niissä harvoissa tapauksissa, joissa uhri on ollut halukas lähtemään rikosprosessiin. Poliisi arvostaa järjestöjen tarjoamaa tukea, jota ilman uhri ei järjestön mukaan selviäisi pitkästä rikosprosessista. Poliisi ei kuitenkaan riittävästi tiedota prosessista ja sen etenemisestä. Tämä epätietoisuus haittaa uhrin toipumista.

3 Hyvät käytännöt

3.1 Anonyymi puhutus

Usea suomalaisjärjestö kertoi tekevänsä yhteistyötä poliisin kanssa järjestämällä anonyymeja keskusteluja uhrin ja poliisin välillä ennen kuin henkilö päättää, haluaako tehdä rikosilmoituksen asiassaan. Ns. **anonyymi puhutus** lähti liikkeelle vuonna 2020 Rikosuhripäivystyksen ja Helsingin poliisilaitoksen ihmiskaupparyhmän aloitteesta. Ajatuksena oli madaltaa rikosilmoituksen tekemisen kynnystä. Taustalla oli myös monen uhrin pelko tekijää kohtaan, etenkin tilanteissa, joissa tekijä oli uhkaillut uhria väittämällä esimerkiksi, ettei kukaan tule uskomaan häntä ja että tekijä tuntee poliisin.

Usea järjestö kertoi, että he hyödyntävät anonyymia puhutusta. Se järjestetään turvallisessa ja mielellään tutussa tilassa, esimerkiksi järjestön toimitiloissa. Rikosilmoitusta harkitseva henkilö on usein hyvin epävarma tilanteestaan. Anonyymi puhutus mahdollistaa ensimmäisen kontaktin poliisiin ja auttaa myös poliisia rakentamaan luottamusta uhriin.

Järjestöjen mukaan poliisi saapuu paikalle siviilivaatteissa virkapuvun sijaan, ja uhrin ei tarvitse kertoa nimeään, työpaikkaansa tai hyväksikäytön tekopaikkaa, työnantajan nimeä eikä muita tietoja. Järjestöjen kokemuksen mukaan anonyymi puhutus on ollut erittäin hyvä tapa edistää rikosilmoitusten tekemistä. Sen avulla on myös tullut ilmi laajempia rikoskokonaisuuksia.

Keskustelussa käydään läpi vaihtoehtoja: mitä rikosnimikkeitä tapaukseen voisi liittyä, mitä seurauksia rikosilmoituksesta voi tulla, onko henkilö valmis näihin, ja mihin rikosilmoitus johtaa. Koska rikosilmoituksen seuraukset voivat olla raskaat yksilölle, pohditaan näitä yhdessä, ja henkilö saa järjestöltä tietoa päätöksensä tueksi. Moni onkin uskaltanut kertoa kokemastaan ja lopulta päätenyt tekemään rikosilmoituksen.

Esimerkki

Turvauhka: Järjestön edustaja kertoi anonyymista puhutuksesta, joka järjestettiin, kun hyväksikäyttö vielä jatkui. Järjestö kertoi uhreille heidän oikeuksistaan ja rikosprosessista. He päättivät lähteä rikosprosessiin, ja tutkinta alkoi siinä vaiheessa, kun työnteko vielä jatkui. Poliisi suunnitteli iskun koh-

teeseen ja asianomistajien turvallinen poistuminen hyväksikäytöstä suunniteltiin yhdessä sosiaalityöntekijöiden kanssa. Lisäksi asianomistajia kehoitettiin olemaan yhteydessä, jos epäilty ottaisi heihin yhteyttä tutkintavankeuden päätyttyä. Tutkintavankeuden loputtua useampi asianomistaja ottikin järjestöön yhteyttä, ja järjestö ilmoitti asiasta poliisille. Poliisi otti välittömästi yhteyttä epäiltyjen avustajiin, ja kertoi heille, että poliisi suhtautuu uhkauksiin vakavasti. Tämän seurauksena epäillyn yhteydenotot loppuivat.

Anonyymien puhutuksen yhteydessä on erään järjestön mukaan sovittu varsinaisen kuulemisen päivämäärä ja sovittu avustajan hankkimisessa. Sama kokoonpano tukihenkilöineen on sitten toistunut varsinaisessa kuulemisessa. Näitä kuulemisia on joissain tapauksissa myös videoitu.

Yksi järjestö kertoi, että poliisi on joissain tapauksissa kuulustellut järjestön edustajaa todistajana. Joissain tilanteissa poliisi on myös pyytänyt lausuntoja järjestön työntekijältä trauman arviointiin, mutta tämä ei ole järjestön mukaan kovin yleistä. Järjestöt saattavat myös asianomistajan pyynnöstä toimittaa poliisille tietoa kirjauksista, joita he ovat tapaamisissa tehneet.

Järjestöt kertoivat, että anonyymien puhutuksen haasteena on se, että uhrilla tulee lähtökohtaisesti jo olla kontakti johonkin järjestöön. Osa järjestöistä korosti, että eri poliisilaitoksilla suhtaudutaan anonyymiin puhutukseen eri tavalla. Haasteina on ollut resurssipula sekä poliisiorganisaation sisäiset eriävät käsitykset siitä, onko menettely laillinen.

Hyvänä käytäntönä voidaan nostaa esiin myös erään poliisilaitoksen tapa kirjata uhreihin kohdistuvan epäsuorat uhkaukset S-ilmoituksena, jotta ne ovat olemassa taustatietona.

3.2 Kriisityöntekijät, avustajat, tukihenkilöt ja muut tukevat henkilöt

Keskeinen järjestöjen tarjoama tuen muoto on uhrin tukeminen rikosprosessin aikana. Osa suomalaisjärjestöistä kertoi tarjoavansa **tukihenkilön**, joka osallistuu kuulusteluihin esitutinnan aikana sekä myös tuomioistuinkäsittelyyn. Etenkin Rikosuhripäivystyksellä on laaja tukihenkilötoiminta, jota myös muut

järjestöt hyödyntävät. Esimerkiksi eräs järjestö kertoi omien resurssiensa olevan rajalliset, ja niissä tilanteissa he yrittävät saada tukihenkilön RIKUsta.⁵

Tukihenkilöt tai järjestöjen omat työntekijät, kuten järjestön omat kriisityöntekijät, tukevat uhria monin eri tavoin. He jakavat tietoa, rauhoittelevat, tukevat ja kannustavat. Järjestöt auttavat uhreja myös yleisessä elämönhallinnassa. Rikosprosessi aiheuttaa usein stressiä, jännittämistä, epätietoisuutta ja pahimmillaan henkilön uudelleen traumatisoitumista. Kaikki tämä kuormittaa uhria ja haittaa hänen elämönhallintaansa. Siksi monet järjestöt tarjoavat monipuolista tukea, kuten auttavat arjessa, varmistavat että henkilöllä on turvallinen majoitus ja ruokaa, kartoittavat henkilön kanssa hänen oman elämänsä voimavaroja, ja voivat myös auttaa suunnittelemaan esimerkiksi viikonloppuohjelmaa, jottei henkilö jää yksin.

Tuen tarve voi olla pitkäkestoista ja rikosprosessin eri vaiheet voivat romahduttaa henkilön voinnin, jolloin tuen tarve voi taas lisääntyä. Monialainen yhteistyö on tärkeää, sillä henkilö voi tarvita useaa erilaista tukea. Eräs järjestön edustaja korosti, että keskeistä on se, että henkilö kokee, että häntä kannatellaan, hän on turvassa, ja hänellä on ihmisiä, joihin voi olla yhteydessä ja joilta voi saada apua.

Tilanne voi olla erityisen haastava, jos henkilön oleskeluun liittyy epäselvyyksiä, joiden takia hän epäröi rikosprosessiin ryhtymistä. Esimerkiksi pakkoavioliiton uhreilla oleskelulupa voi olla riippuvainen avioliitosta eli perhesiteestä, ja siten avioliitosta lähteminen voi vaarantaa oleskeluoikeuden. Erään haastattelun suomalaisjärjestön mukaan edellä mainittu tilanne suorastaan mahdollistaa hyväksikäytön jatkumisen, ja järjestön apua tarvitaan tilanteen ratkaisemiseksi. Jos henkilölle voidaan hakea oleskelulupaa jollain toisella perusteella, on hänellä enemmän liikkumavaraa ja vaihtoehtoja, ja rikosilmoituksen tekeminen tulee ylipäätään mahdolliseksi.

Vaikka järjestöille rikosprosessi ja muut prosessit ovat arkipäivää, on tilanne asianosaiselle usein uusi. Siksi uhrisensitiivinen, kaiken toiminnan läpileikkaava näkökulma on keskeistä. Käytännössä uhrisensitiivisyys tarkoittaa erään jär-

⁵ RIKUn tukihenkilöt ovat joko RIKUn ammattilaisia tai tehtävään valittuja ja koulutettuja vapaaehtoistyöntekijöitä, joita ohjataan ammatillisesti. Ks. [Tukihenkilö palvelupisteestä - Rikosuhripäivystys \(riku.fi\)](#)

jestön kertoman mukaan sitä, että järjestön työntekijät ovat aloitteellisia ja aktiivisia eivätkä odota asiakkaan omaa yhteydenottoa, vaan ovat itse asiakkaaseen yhteydessä.

Esimerkki

Traumatisoituneen asiakkaan kokonaisvaltainen tukeminen: Eräs suomalaisjärjestö kertoi hyvin konkreettisesti, miten asiakasta tuetaan. Ensin huolehditaan perustarpeista, kuten asumisesta, ruuasta, ja turvasta. Asiakkaalle annetaan aikaa ja pyritään rakentamaan luottamusta. Traumaattisen kokemuksen takia osa ihmisistä ei halua muistella ja palata kokemaansa, koska tämä voi uudelleen traumatisoida heidät. Osalle paluu nykyhetkeen tällaisesta muistamisesta voi olla erittäin vaikeaa. Henkilöä kuitenkin pyritään auttamaan jäsentämään kokemaansa. Jos muistaminen on vaikeaa, voidaan henkilölle esimerkiksi tarjota kivi puristettavaksi käteen, jotta hän tietää, että on tässä ja nyt. Keskeistä on läsnä oleminen, henkilön ”maadoittaminen” ja vakauttaminen, ja se, ettei henkilöä painosteta.

Rikosprosessissa tukihenkilöt ja järjestöjen omat työntekijät avaavat asianomistajalle esimerkiksi prosessin kulkua. He kertovat mitä avustaja tekee ja että poliisi kysyy samoja asioita kaikilta vastaavassa tilanteessa olevilta, ja muistuttavat kuulustelun aikana poliisia tauoista.

Tukihenkilön tärkeydestä on esimerkkinä se, että eräs järjestö kertoi, että ihmiskauppatapauksista menestyvät parhaiten ne, joissa asianomistajalla on ollut tukihenkilö jo siinä vaiheessa, kun rikosprosessi alkaa. Toisaalta toisen järjestön edustaja korosti, että vaikka tukihenkilön tai avustajan läsnäolo auttaa, vaatii uhrin oikeuksien toteutuminen tukihenkilöltä ja/tai avustajalta sekä napakkuutta että ihmiskauppatematiikan tuntemista.

Useampi järjestö mainitsi myös, että he auttavat uhria löytämään osaavan **oikeusavustajan**. Järjestöt pyrkivät varmistamaan, että oikeusavustaja kirjoittaa rikosilmoituksen ja osallistuu kuulusteluihin. Lähtökohtaisesti järjestöt pyrkivät pysyvyyteen niin, että sama avustaja avustaisi koko prosessin ajan. Tämä voi usein olla vaikeaa, koska prosessit ovat niin pitkiä. Myös lyhyellä varoitusajalla tulevat kuulustelut voivat vaikeuttaa sopivan avustajan löytymistä. Eräs järjestö kertoi, että avustajan tärkeänä tehtävänä on myös avata uhrille esitutinnan etenemistä ja uhrin/asianomistajan yleisiä oikeuksia ja velvollisuuksia, kertoa miten kuulustelu käytännössä etenee ja keitä siellä on paikalla, sekä pohtia yhdessä, vaikuttaako tulkin ja kuulustelijan sukupuoli tilanteeseen.

Esimerkki

Tutkintapyyntö: Eräs suomalaisjärjestö korosti, että poliisin käytännöt eri puolilla maata ovat ristiriitaisia sen suhteen, millaisia tutkintapyyntöjä he toivovat järjestöiltä. Osa toivoo tiiviitä tutkintapyyntöjä, joissa on mahdollisimman vähän tietoa, mutta riittävästi, jotta tietävät mitä lähteä tutkimaan. Suurin osa laitoksista toivoo kuitenkin yksityiskohtaisempaa tietoa, ml. tunnusmerkistökijöitä. Järjestö kuitenkin korosti, etteivät he esitä johdattelevia kysymyksiä asiakkailleen, vaan kirjaavat sen, mitä asiakas sanoo, huomioiden, mikä on olennaista rikoksen kannalta.

Järjestöt voivat myös tukea asianomistajaa ennen kuulustelua ja oikeudenkäyntiä. Osa asianomistajista on ymmärrettävästi hyvin hermostuneita.

Yksi suomalaisjärjestö kertoi miten he valmistavat uhria kuulustelua varten: asianomistajalle kerrotaan, että ensin mennään yhdessä poliisilaitokselle, siellä mennään läpivalaisun läpi, näytetään henkilöllisyystodistus ja niin edelleen. Uhreja ei ohjeisteta siitä, mitä heidän tulisi kuulustelussa sanoa, mutta heitä kannustetaan puhumaan totta ja valmistautumaan etukäteen kirjoittamalla esimerkiksi itselleen muistiin tärkeimmät seikat.

Uhreja kannustetaan myös olemaan yksityiskohtaisia kertomuksessaan. Erään järjestön edustaja totesi, että yksityiskohtainen kerronta voi olla eri kulttuurista tulevalle vaikeaa. Siksi häntä voidaan etukäteen ohjeistaa sanomalla, että hänen tulee hyvin tarkasti kertoa mitä hänelle tapahtunut, ja avata hänelle sitä, mitä poliisi tästä näkökulmasta häneltä odottaisi.

Toisen järjestön edustaja kertoi, että kultaisen keskitien löytäminen on joskus vaikeaa eli miten tukea henkilöä niin, että hän osaa kertoa olennaiset asiat, mutta tarina ei poliisista kuulosta harjoitetulta. Järjestön mukaan asiakkaan kerronnan tukemisen tulisi kuitenkin olla myös poliisin intressissä, sillä näyttö on parempi, jos kerronta ei ole palasina. Silti järjestöjen näkökulmasta rikosnimike tai edes ihmiskaupan paljastaminen ei ole tärkein tavoite, vaan henkilön hyvinvointi.

Esimerkki

Vapaan kerronnan tukeminen: Useampi järjestö korosti, että jos halutaan ymmärtää, mitä henkilölle on tapahtunut, on olennaista päästää hänet itse ääneen kertomaan vapaasti kokemastaan ilman keskeytyksiä tai kiireen

tuntua. Silloin saattaa tulla esiin asioita tai sävyjä, joita ei välttämättä tule esiin kysymys-vastaus-lähestymistavassa. Kysymykset kuten ”Vastustitko sitä? Sanoitko että et halua?” johtavat helposti vain vastaukseen ”En.”. Sen sijaan tulisi kysyä avoimia kysymyksiä, kuten ”Miksi et sanonut? Jos olisit sanonut, mitä olisi tapahtunut?”. Tämän tyyppiset kysymykset avaavat kulttuurista kontekstia ja henkilön asemaa perheessä tai yhteisössä.

Erään suomalaisjärjestön edustaja kertoi, että työntekijät yrittävät rauhoittaa tilannetta hengitysharjoituksin ja kehollisin menetelmin. Koska hyväksikäyttö on monelle traumaattinen kokemus, voi sen palauttaminen mieleen esitutkinassa aiheuttaa kehollisia kokemuksia. Järjestön edustaja käy asianomistajan kanssa yhdessä läpi nämä keholliset reaktiot, ja sen, että ne ovat normaaleja ja vaikka ne tuntuvat pahalta, niistä selviää.

Järjestön edustaja kertoi myös, että tärkeää on, ettei henkilö jää yksin kuulustelun jälkeen. Hänen mukaansa monen uhrin kokemus polisin kohtaamisesta on ollut kielteinen. Uhri on kokenut, että poliisi vain esittää kysymyksiä ja syyllistää asianomistajaa. Siksi järjestö korosti, että on tärkeä käydä nämä kokemukset ja tuntemukset yhdessä kuulustelun jälkeen läpi.

Erään järjestön edustaja kertoi heillä olleen vastikään asiakas, joka oli odottanut kuulemista kaksi vuotta. Toisaalta henkilö oli kyennyt menemään elämässään eteenpäin ja pystyi siten lähestymään kokemaansa ”etäisyyden päästä”, mutta toisaalta vanhojen haavojen avaaminen oli tälle henkilölle hyvin raskasta. Järjestöt pyrkivät siten tukemaan asianomistajia niin, ettei prosessi uudelleen traumatisoisi heitä.

Esimerkki

Turvallinen asuminen: Eräs suomalaisjärjestö korosti turvallisen asumisen merkitystä. Etenkin tilanteissa, joissa hyväksikäyttäjä on läheinen ihminen ja mukana on fyysistä väkivaltaa, on turvakoti tai muu turvallinen asuminen edellytys irtaantumiselle hyväksikäytöstä. Kun henkilö on fyysisesti turvassa, on hänellä mahdollisuus miettiä tilannettaan. Tämä tosin edellyttää, että turvakodissa tunnustetaan ihmiskauppa. Järjestön edustajan mukaan osassa turvakodeista osataan tunnistaa ihmiskaupan tunnusmerkkejä, osassa ei. Jotkut järjestöt tarjoavat turvakodin jälkeen mahdollisuutta asua tukiasunnossa. Tukiasunnossa henkilölle voidaan tarjota fyysinen etäisyys tekijään ja uusi sosiaalinen ympäristö, sekä konkreettista tukea esimerkiksi säännöl-

listen kriisityötapaamisten, tukihenkilön, ja kielikurssien kautta. Tuen tarve voi olla hyvinkin intensiivinen. Haasteena on riittävän tuen puuttuminen etenkin kuntatasolla. Kuntien palvelut ovat usein uhrin näkökulmasta liian lyhytaikaisia ja siksi jotkut jäävät järjestöjen palvelujen piiriin pidemmäksi aikaa, koska kunta ei onnistu löytämään heille sopivaa palvelumuotoa ja asumista. Erään järjestön mukaan tilanne on pahenemaan päin, ja koskee ihmiskaupan uhrien ohella muitakin kuntalaisia, joilla on tarve niin mielen-terveyspalveluille kuin muulle pitkäjänteiselle tuelle.

Osalla järjestöistä on omien työntekijöidensä joukossa useita eri kieliä puhuvia henkilöitä, ja ne voivat siten palvella erikielisiä asiakkaita. Toiset järjestöt joutuvat käyttämään tulkkeja enemmän kuin toiset. Olennaista näissäkin tilanteissa on erään järjestön edustajan mukaan se, että ensin rakennetaan luottamus asiakkaaseen esimerkiksi puhelimen käännösohjelman avulla, ja vasta sen jälkeen kutsutaan tulkki paikalle tai otetaan etäyhteys tulkkiin. Tärkeää on myös katsoa asiakasta eikä tulkkia, kun puhutaan.

Haastateltu belgialaisjärjestön edustaja kertoi, että heidän asiakkaansa ovat usein pelokkaita, ja siksi heille on tärkeää saada tietoa kuulustelutilanteesta etukäteen. Järjestön työntekijä kertoo uhrille esimerkiksi, että osa kysymyksistä voi vaikuttaa epärelevanteilta, mutta ne saattavat olla todella tärkeitä. Mikäli uhri ei muista, millä lentoyhtiöllä hän matkusti Belgiaan, poliisi saattaa kysyä matkustamohenkilökunnan uniformujen väriä, sillä se voi auttaa heitä päättämään, mitä kautta uhri lennätettiin maahan.

Belgialaisjärjestön edustaja myös muistuttaa asiakasta siitä, että uskottavuuden säilyttämiseksi on tärkeää puhua totta, mutta että asiakkaalla on oikeus myös sanoa, ettei halua tai uskalla vastata. Järjestön edustaja mainitsi hyvänä käytäntönä sen, että heidän työntekijänsä voi olla mukana, kun poliisi kuulee asiakasta. Uhrille henkistä tukea tarjoaa jo se, että hänen vierellään istuu tuttu ihminen, jota voi tarvittaessa pitää vaikka kädessä.

Norjassa ihmiskaupan uhreilla on oikeus kolmen tunnin ilmaiseen oikeusapuun heti kun henkilö on hakeutunut avun piiriin ja harkitsee rikosprosessiin ryhtymistä. Haastatellun norjalaisjärjestön edustajan mukaan kaikissa suurimmissa kaupungeissa on erikoistuneita oikeusavustajia. Jos henkilö päättää ilmoittaa kokemastaan poliisille, jatkuu oikeusapu prosessin ajan.

Norjalaisjärjestö kertoi, että poliisi voi myös tulla järjestön tiloihin tekemään kuulustelun, etenkin jos uhri on traumatisoitunut tai muuten peloissaan. Tästä on haastatellun norjalaisjärjestön mukaan hyviä kokemuksia, sillä se lisää asianomistajan luottamusta poliisiin. Toinen järjestö korosti samaa ja kertoi, että kuuleminen järjestön tiloissa on erityisen tärkeää silloin, kun uhrin turvallisuus on uhattuna, sillä turvallisuus voidaan paremmin taata turvakodissa.

Haastateltu norjalaisjärjestön edustaja kertoi, että poliisi oli todennut heille järjestöjen olevan tärkeitä ihmiskauppatapausten tutkinnan kannalta. Poliisi oli arvellut, etteivät uhrit jaksaisi rikosprosessin loppuun asti ilman järjestöjen tukea. Prosessit voivat olla hyvinkin pitkiä, ja niiden lopputulos on epävarma, mutta järjestöjen avulla uhrit saavat asua turvakodissa ja saavat tukea trauman käsittelyyn sekä tukihenkilön, joka myös toimii kontaktina poliisiin.

Norjassa ihmiskaupan uhreille tarjottavaa apu koordinoidaan ROSA-järjestön kautta. Uhreille tarjotaan harkinta-aikaa, joka on avunsaannin edellytys Norjassa. Jos henkilö suostuu, hänelle etsitään turvallinen majoitus, yleensä jonkin järjestön ylläpitämästä turvakodista. Norjassa on ihmiskauppaan erikoistuneita turvakoteja, joista yksi on pelkästään miespuolisille työperäisen hyväksikäytön uhreille. Asiakkaat saattavat tulla turvakotiin ja järjestöjen puheille myös muuta kautta: heillä voi olla käytännön ongelmia kuten asunnottomuutta, tai heillä ei ole rahaa ruokaan tai puhelimeen, tai he osallistuvat järjestön avoimeen ryhmä-/tukitoimintaan. Konkreettisen avunannon yhteydessä voi paljastua, että kyseessä onkin haavoittuvan tilanteen ohella myös hyväksikäyttö.

Toisen norjalaisjärjestön edustaja kertoi, että turvakodissa uhri saa tukea prosessin ajan järjestön työntekijältä. Uhrit saattavat asua turvakodissa useita vuosia, riippuen rikosprosessin kestosta. Turvakodissa uhreille tarjotaan yksilöllistä tukea, kuten apua työnhaussa (jos henkilö haluaa tehdä töitä), fyysisen kunnon ylläpitoa, psykososiaalista tukea, erilaisten prosessien seurantaa (rikos- ja maassaoloprosessit), tulkkauksen varmistamista, ja muuta käytännöllistä tukea.

3.3 Järjestöjen ja viranomaisten välinen yhteistyö

Järjestöjen ja poliisin välinen toimiva yhteistyö edellyttää molemminpuolista luottamusta ja kunnioitusta. Järjestöt toimivat usein välittäjänä uhrin ja poliisin välillä ja niiden rooli on tärkeä etenkin haavoittuvassa asemassa olevien

asianomistajien tilanteen ymmärtämiseksi. Erityisesti pakkoavioliiton ja seksuaalisen hyväksikäytön uhrit hyötyvät järjestöjen läsnäolosta rikosprosessissa. Osa järjestöistä kertoi järjestävänsä erilaisia yhteistyötapaamisia, keskusteluja ja tutustumiskäyntejä poliisille, jotta poliisin ymmärrys järjestöjen työstä ja hyväksikäyttöilmiöstä paranisi. Alueelliset erot sidosryhmäyhteistyössä ovat kuitenkin suuret.

Yksi suomalaisjärjestö kertoi esimerkin siitä, miten sen edustajat olivat osallistuneet viranomaisten yhteisiin tarkastuskäynteihin. Läsä oli järjestön ohella ollut tarkastusviranomaisia, poliisi, sekä asianomistajien avustajia. Järjestö oli osallistunut niin käynnin koordinointiin kuin itse käyntiin paikan päällä ja piti yhteistyötä erinomaisena. Etukäteen pidetyn yhteispalaverin ansiosta kaikkien osallistuminen ja roolit sovittiin yhdessä, ja itse valvontatapahtuma sujui hyvin.

Haastatellun belgialaisjärjestön edustaja totesi, että heidän työnsä kannalta tärkeää on, että Belgiassa kolmen ihmiskauppaan erikoistuneen kansalaisjärjestön roolit ja vastuut on määritelty laissa ja useissa virallisissa asiakirjoissa, ja näihin vedoten järjestöillä on oikeus huolehtia siitä, että uhrin oikeuksia kunnioitetaan myös rikosprosessissa. Belgia, kuten Suomikin, on pieni maa, ja viranomaisten ja järjestöjen välistä luottamusta ja yhteistyötä sujuvoittaa myös se, että toimijoita on rajallinen määrä ja heistä valtaosa tuntee toisensa.

Myös norjalainen järjestö korosti, että koska Norja on pieni maa, on järjestöjen helppo olla yhteydessä keskeisiin tahoihin ja siten auttaa uhrien asemaa. Myös yhteys esitutkintaviranomaisiin on siten suhteellisen mutkaton. Tämä järjestö korosti, että he pyrkivät ylläpitämään hyvää suhdetta poliisiin, eivätkä siksi julkisesti kritisoi poliisin toimintaa, vaan pyrkivät sen sijaan olemaan suoraan yhteydessä poliisiin. Tämä on järjestön kokemuksen mukaan johtanut hyvään yhteistyöhön ja tiedon jakamiseen.

Hollannin haastateltava nosti esiin hyvänä käytäntönä maassa alueellisesti toimivat ihmiskaupan uhrien tukitoimien koordinoinnista vastaavat henkilöt (care coordinators). Uhrien on usein hoidettava monenlaisia byrokraattisia ja käytännön asioita liittyen esimerkiksi oleskelulupahakemukseen, sosiaalietuuksiin, vakuutuksiin sekä kotikunnan rekisteröintiin. Koordinaattorit neuvovat uhreja oikeiden prosessien käynnistämisessä. He myös huolehtivat siitä, että nämä prosessit etenevät ja että uhri pääsee tarvitsemansa avun ja tukipalvelujen piiriin, sekä tekevät yhteistyötä koko alueellisen ihmiskaupan vastaista työtä tekevän kentän kanssa konkreettisiin tapauksiin liittyen. (CoMensha n.d.)

4 Johtopäätökset

Tässä lyhyessä katsauksessa on tarkasteltu suomalaisen ja kansainvälisen järjestökentän näkemyksiä ihmiskaupan uhrien auttamisesta ja esitutinnan haasteista. Tehtävänannon keskiössä oli nostaa esiin kehityskohteita, joten järjestöjen näkemyksissä korostuvat nykytilanteen ongelmat. Samalla on tärkeä korostaa, että Suomessa on tapahtunut paljon kehitystä ihmiskaupan tunnistamisessa, uhrien kohtaamisessa ja viranomaistoiminnassa. Suomen käytännöt ovat itse asiassa monella tapaa edellä monia verrokkimaita, etenkin jos tarkastellaan pohjoismaisia naapureitamme ja työperäisen hyväksikäytön torjuntaa (ks. Jokinen, Ollus & Pekkarinen 2022).

Keskeinen kehittämiskohde liittyy laajempaan osallisuuden kokemukseen. Ihmiskaupan uhreja auttavien järjestöjen keskeinen havainto liittyy siihen, miten ihmiskaupan uhrit kokevat tulevansa kohdatuksi ja kuulluksi. Kun poliisi kohtelee asianomistajaa oikeudenmukaisesti ja lähtökohtaisesti osoittaa ottavansa hänen kertomansa vakavasti, kokee uhri tulleensa kohdatuksi.

Ne henkilöt, jotka kokevat poliisin ottaneen heidän tapauksensa tosissaan, voivat muita paremmin, oli tapauksen lopputulos mikä tahansa. Olennaista on, että he kokevat poliisin kohdelleen heitä kunnioituksella ja kuunnelleen heitä aidosti. Oikeudenmukainen kohtelu onkin järjestöjen mukaan prosessin lopputulosta tai langettavaa tuomioita tärkeämpi. Jos asianomistajan kokemus on, ettei tapaus kiinnosta poliisia, on epäoikeudenmukaisuuden tunne paljon vahvempi.

Oikeudenmukaisen ja epäoikeudenmukaisen kohtelun kokemuksessa on kuitenkin lopulta kyse yksinkertaisista ja pienistäkin asioista. Selkeämmällä viestinnällä, prosessin paremmalla suunnittelulla sekä uhria kunnioittavalla ja sensitiivisellä kuulemisella voidaan saavuttaa parempia lopputuloksia niin inhimillisesti kuin myös prosessiekonomisesti.

Ennakoitavuus ja läpinäkyvyys vähentävät tutkinnan kielteisiä lieveilmiöitä sekä asianomistajan stressiä prosessin aikana. Näillä yksinkertaisilla keinoilla voidaan rikosprosessin aikana palauttaa edes vähän valtaa niille ihmisille, joilta rikoksen tekijät ovat vieneet oman elämänsä hallinnan. Hallinnan tunteen palauttaminen auttaa haavoittuvaisessa asemassa olevia ihmisiä uskomaan oikeudenmukaisuuteen ja heidän oikeuksiensa toteutumiseen suomalaisessa oikeusvaltiossa.

5 Suositukset

Järjestöjen edustajat esittivät useita toiveita poliisille esitutkinnan ja uhrien kohtaamisen parantamiseksi sekä yhteistyön vahvistamiseksi. Esitämme tässä tähän selvitykseen perustuen kolme ylätasoa suositusta, jonka yhteydessä on useampi konkreettinen ehdotus siitä, miten haavoittuvassa asemassa olevia asianomistajia tulisi kohdata ja suojata.

- 1. Vahvistetaan poliisin ja uhreja auttavien tahojen välistä yhteistyötä valtakunnallisesti, jotta uhrien oikeudet toteutuvat yhdenvertaisesti ja heidän ymmärryksensä prosessista voidaan turvata.**
 - **Varmistetaan laajempi yhteistyö järjestöjen ja poliisin välillä.** Poliisin tulee aiempaa enemmän konsultoida uhreja auttavia järjestöjä sekä hyödyntää niiden asiantuntemusta rikosprosessin aikana. Poliisilla tulee olla enemmän tietoa keskeisistä uhreja auttavista järjestöistä ja heidän tulee tarkemmin sopia järjestöjen kanssa yhteistyöstä esitutkinnan alussa.
 - **Laajennetaan alustavat puhutukset koko maahan.** Alustavat, nimettömät puhutukset ovat uhrisensitiivinen käytäntö. Se tulee kirjata toimintamalliksi, joka laajennetaan koko maahan.
 - **Keskitetään poliisin ihmiskauppatutkinta erikoistuneisiin ryhmiin.** Ihmiskauppatutkinta tulee keskittää joko ihmiskauppaan erikoistuneisiin ryhmiin tai seksuaalirikoksia ja/tai lähisuhdeväkivaltarikoksia tutkiville ryhmille.
- 2. Vahvistetaan poliisin osaamista ja ymmärrystä uhrisensitiivisestä kohtaamisesta ja otetaan käyttöön konkreettisia keinoja varmistaa uhrien sensitiivinen kohtaaminen.**
 - **Vakiinnutetaan uhrisensitiiviset käytännöt poliisin toimintaan ja uhrien kohtaamiseen.** Ihmiskauppatapauksia tutkivien poliisien tulee saada säännöllistä ja pakollista näyttöön perustuvaa koulutusta sensitiivisestä ja luottamusta rakentavasta kuulemisesta.

- **Parannetaan kuulustelujen suunnittelua ja aikataulutusta.** Poliisin tulee etukäteen kertoa asianomistajalle kuulustelun kuluista ja varmistaa riittävät tauot. Etenkin jos asianomistaja on hermostunut tai kuulustelu pitkä, tulee huomioida säännöllinen tauotus.
- **Huomioidaan tutkinnassa, että ihmiskauppatutkinnassa on usein olennaista selvittää tilanteiden jatkumoa,** eikä fokusoida yksittäisiin pistemäisiin tapahtumiin. Esimerkiksi pakottavan kontrollin kehityksen ymmärrys edellyttää usein taustan, suhteen kehityksen ja olosuhteiden kartoittamista. Tämä edellyttää avoimen kerronnan tukemista ja riittävän ajan varaamisen kuulusteluja varten.
- **Parannetaan poliisin tietoisuutta mahdollisuudesta antaa harvinta-aika** ilman oleskeluoikeutta maassa olevalle ihmiskaupan uhrille.
- **Varmistetaan, että alaikäisiä ihmiskaupan asianosaisia kuulee lasten kuulemiseen erikoistunut poliisi.** Lapsia koskevissa tapauksissa poliisin tulee konsultoida oikeuspsykiatrian/-psykologian yksiköitä. Tulee myös varmistaa, että mahdollinen tulkki on erikoistunut lapsirikostutkinnassa tulkkaukseen.
- **Varmistetaan, että ns. palomuuriperiaate toteutuu käytännössä.** Jos poliisi kuulee henkilöä asianomistajana, ei samaan aikaan pidä tutkia henkilön mahdollista laitonta työskentelyä tai maassaolosäädösten rikkomista. Palomuuriperiaatetta on suositannut esim. Euroopan neuvoston alaisuudessa toimiva Euroopan rasismien ja suvaitsemattomuuden vastainen komissio (2016) ja ihmiskaupan vastaisen toiminnan asiantuntijaryhmä GRETA (2020), ja tarve ns. turvallisille ilmoituskäytännöille on todettu myös EU:n uhristrategiassa 2020–2025.

3. Vahvistetaan asianosaisten osallisuutta rikosoikeusprosessissa huolehtimalla ymmärrettävästä, oikea-aikaisesta ja riittävästä tiedonkulusta sekä laadukkaasta tulkkauksesta

- **Varmistetaan riittävä ja selkokieline tiedottaminen asianomistajan oikeuksista.** Poliisin tulee ymmärrettävällä tavalla kertoa asianomistajalle, että hänellä on oikeus avustajaan sekä tuki-

henkilöön. Tulee myös varmistaa, että suojeluntarpeen arvioinnissa käydään asianomistajan kanssa läpi hänen kohtaamansa mahdolliset turvauhat.

- **Parannetaan tulkkauksen laatua paremmalla suunnittelulla.** Poliisin tulee huomioida asianomistajan tulkkauksen tarve jo rikosilmoituksen jättämisen yhteydessä ja tarvittaessa hankkia hänelle tulkki, huomioiden tulkin sopivuus. Poliisin tulee valmistella kuulustelut yhteistyössä tulkin kanssa, käyden läpi rikostutkinnan keskeisiä seikkoja ja käsitteitä ja kysymysten muotoilua mahdollisimman avoimiksi, sekä sopien kuinka toimia, mikäli kommunikaatiossa on haasteita (esim. asianomistajan käyttämä sana on moniselitteinen tai vaikeasti käännettävissä).
- **Varmistetaan selkeämpi ja ajantasaisempi viestintä asianosaisille:** Poliisin tulee aiempaa selkeämmin ja ajantasaisemmin viestiä prosessin etenemisestä sekä aikatauluarviosta. Asianomistajaa ja/tai avustajaa tulee säännöllisesti tiedottaa prosessin etenemisestä. Myös kuulustelun yhteydessä poliisin tulee kertoa, miten prosessi etenee ja miksi siinä saattaa kestää pitkään. Viestinnän tulee olla selkokielistä.

Lähteet

Alvesalo-Kuusi, A., Jokinen, A. & Ollus, N. (2016). The exploitation of migrant labour and the problems of control in Finland. Teoksessa: Van Aerschot P. & Daenzer P. (toim.). *The Integration and Protection of Immigrants*, 135–152. London: Routledge.

Hamberger, L. K., Larsen, S. E., & Lehrner, A. (2017). Coercive control in intimate partner violence. *Aggression and Violent Behavior*, 37, 1–11. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2017.08.003>

Bassil, N. C. (2019). Coercive control in long term sex trafficking relationships: Using exhaustion to control victims [Thesis, City University of New York]. CUNY Academic Works. https://academicworks.cuny.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1105&context=jj_etds

Berbec, S., Fernández, C., Gómez, E., Ilcheva, M., Ionescu, G., Lehmann, K., Lilja, I., Plaza, J. & Wells, A. (2021). Toimintasuunnitelma uhrikeskeisten ja traumainformoitujen rikosoikeusjärjestelmien kehittämiseksi. Helsinki: HEUNI. <https://heuni.fi/-/re-just>

Casassa, K., Knight, L., & Mengo, C. (2022). Trauma bonding perspectives from service providers and survivors of sex trafficking: A scoping review. *Trauma, violence & abuse*, 23(3), 969–984.

Casassa, K., Ploss, A., & Karandikar, S. (2023). “He Loves Me Hard and Then He Abuses Me Hard”: How Service Providers Define and Explain Trauma Bonds Among Sex Trafficking Survivors. *Violence against women*. DOI: 10.1177/10778012231158104. Online ahead of print.

CoMensha (n.d.) Care coordination & reception. <https://www.comensha.nl/over-ons/wat-doen-wij/zorgcoordinatie-en-opvang/>

Crossman K. A., Hardesty J. L. & Raffaelli M. (2016). “He could scare me without laying a hand on me”: Mothers’ experiences of nonviolent coercive control during marriage and after separation. *Violence Against Women*, 22, 454–473. <https://doi.org/10.1177/1077801215604744>

De Keijser, J., Malsch, M., Kranendonk, R. & De Gruijter, M. (2012). Written records of police interrogation: differential registration as determinant of statement credibility and interrogation quality. *Psychology, Crime & Law*, 18(7), 613–629. DOI:10.1080/1068316X.2010.526119

Direktiivi 2012/29/EU rikoksen uhrien oikeuksia, tukea ja suojelua koskevista vähimmäisvaatimuksista sekä neuvoston puitepäätöksen 2001/220/YOS korvaamisesta. <http://data.europa.eu/eli/dir/2012/29/oj>

Direktiivi 2011/36/EU ihmiskaupan ehkäisemisestä ja torjumisesta sekä ihmiskaupan uhrien suojelemisesta ja neuvoston puitepäätöksen 2002/629/YOS korvaamisesta. <http://data.europa.eu/eli/dir/2011/36/oj>

Doychak, K. & Raghavan, C. (2020). “No voice or vote:” trauma-coerced attachment in victims of sex trafficking. *Journal of human trafficking*, 6(3), 339–357.

Duodecim (2020). Traumaperäinen stressihäiriö (posttraumatic stress disorder, PTSD). Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim, 136(5), 579–80. <https://www.duodecimlehti.fi/duo15423>

Euroopan rasismin ja suvaitsemattomuuden vastainen komissio / ECRI (2016). ECRI General Policy Recommendation N°16 on safeguarding irregularly present migrants from discrimination - adopted on 16 March 2016. <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/recommendation-no.16>

Ervasti, K. & deGodzinsky, V-M. (2014). Koettu oikeudenmukaisuus tuomioistuimissa. *Lakimies*, 2/2014, 175–195. <https://www.edilex.fi/lakimies/130510001.pdf>

Esitutkintalaki (805/2011). <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20110805>

Euroopan komissio (2020). Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle. Uhrien oikeuksia koskeva EU:n strategia (2020–2025). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020DC0258>

Euroopan komissio (2016). Komission kertomus Euroopan parlamentille ja neuvostolle. Kertomus edistymisestä ihmiskaupan torjunnassa (ihmiskaupan ehkäisemisestä ja torjumisesta sekä ihmiskaupan uhrien suojelemisesta annetun direktiivin 2011/36/EU 20 artiklassa edellytetty) {SWD(2016) 159 final}. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016DC0267>

Goodey, J. (2004). Promoting 'Good Practice' in Sex Trafficking Cases. *International Review of Victimology*, 11(1), 89–110. <https://doi.org/10.1177/026975800401100106>

Graham, B., Herlihy, J. & Brewin, C. R. (2014). Overgeneral memory in asylum seekers and refugees. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 45(3), 375–380. <https://doi.org/10.1016/j.jbtep.2014.03.001>

Group of experts on action against trafficking in human beings / GRETA (2020). Compendium of good practices in addressing trafficking in human beings for the purpose of labour exploitation. Council of Europe. <https://rm.coe.int/compendium-good-practice-labour-greta/1680a262ae>

Gyulai, G., Kagan, M., Herlihy, J., Turner, S., Hárdi, L. & Udvarhelyi, E. T. (2013). Credibility assessment in asylum procedures: A multidisciplinary training manual (Vol. 1). Hungarian Helsinki Committee. <https://www.refworld.org/docid/5253bd9a4.html>

Hagan E., Raghavan C. & Doychak K. (2021). Functional Isolation: Understanding Isolation in Trafficking Survivors. *Sex Abuse*, 33(2), 176–199. DOI: 10.1177/1079063219889059.

Hallituksen esitys HE 217/2022 vp eduskunnalle laeiksi pakkokeinolain ja esitutkintalain muuttamisesta sekä niihin liittyviksi laeiksi. <https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2022/20220217>

Hallituksen esitys HE 34/2004 vp eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi. <https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2004/20040034>

Hamberger, L. K., Larsen, S. E. & Lehrer, A. (2017). Coercive control in intimate partner violence. *Aggression and Violent Behavior*, 37. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2017.08.003>

Hannonen, J. (2023). How Can Remote Hearings And Recorded Testimonies Be Harnessed To Combat Human Trafficking More Effectively? *University of Bristol Law School Blog*, 15.5.2023. <https://legalresearch.blogs.bris.ac.uk/2023/05/how-can-remote-hearings-and-recorded-testimonies-be-harnessed-to-combat-human-trafficking-more-effectively/>

Hannonen, J. & Kainulainen, H. (2022). Ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuusperiaate. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2022:8. Helsinki: Oikeusministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-386-5>

Helenius, J. (2014). Kuulustelukertomus selonteon näkökulmasta. Teoksessa Mutta, M., Lintunen, P., Ivaska, I. & Peltonen, P. (toim.) AFinLA-e. Soveltavan kielitieteen tutkimuksia 2014, 7, 20–45. <https://journal.fi/afinla/article/view/48158>

Helenius, J. (2016). Institutionaalinen moniäänisyys kuulustelukertomuksissa. *Puhe Ja Kieli*, 36(4), 227–250. <https://journal.fi/pk/article/view/60269>

Helenius, J. (2019). Syyllisyyden kirjoittuminen rikoksesta epäillyn kuulustelukertomukseen. *Hallinnon tutkimus*, 38(1), 34–49. <https://doi.org/10.37450/ht.96092>

Herlihy, J., Gleeson, K. & Turner, S. (2010). What Assumptions about Human Behaviour Underlie Asylum Judgments? *International Journal of Refugee Law*, 22(3), 351–366. <https://doi.org/10.1093/ijrl/eeq027>

Herlihy, J., Jobson, L. & Turner, S. (2012). Just tell us what happened to you: Autobiographical memory and seeking asylum. *Applied Cognitive Psychology*, 26(5), 661–676. <https://doi.org/10.1002/acp.2852>

Himanen, M. & Saarikkomäki, E. (2022). Syrjintää rikosoikeusjärjestelmässä tarkasteltava moniulotteisesti ja vertailevasti. *Haaste*, 4/2022. <https://rikosentorjunta.fi/-/haaste-4-22-syrjintaa-rikosoikeusjarjestelmassa-tarkasteltava-moniulotteisesti-ja-vertailevasti>

Hinton, D. E. & Lewis-Fernández, R. (2011). The cross-cultural validity of posttraumatic stress disorder: implications for DSM-5. *Depression and Anxiety*, 28(9), 783–801. <https://doi.org/10.1002/da.20753>

Hope, L., Anakwah, N., Antfolk, J., Brubacher, S. P., Flowe, H., Gabbert, F., Giebels, E., Kanja, W., Korkman, J., Kyo, A. & Naka, M. (2022). Urgent issues and prospects at the intersection of culture, memory, and witness interviews: Exploring the challenges for research and practice. *Legal and Criminological Psychology*, 27(1), 1–31. <https://doi.org/10.1111/lcrp.12202>

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä. (2023). Kaikki Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmässä olevat asiakkaat 31.12.2022. https://www.ihmiskauppa.fi/materiaalipankki/tilastot_ja_tilannekatsaukset/ihmiskaupan_uhrien_auttamisjarjestelman_vuosikatsaus_2022/tilastot_kaikki_asiakkaat_31.12.2022

Jokinen, A., Pekkarinen, A-G., Turunen, T. & Huovinen, R. (2023). Selvitys ihmiskaupan uhreille annettavista harkinta-ajoista ja seksuaalipalvelujen myynnistä käännyttämisen perusteena. Helsinki: Sisäministeriön julkaisuja 2023:22; Helsinki: HEUNI Report Series No. 101. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-324-942-4>

Jokinen, A., Ollus, N. & Pekkarinen, A-G. (2022). Katsaus työperäisen ihmiskaupan vastaisen toiminnan kehitykseen Suomessa. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulun katsauksia 24; Helsinki: HEUNI Publication Series No. 99a. <https://heuni.fi/-/report-series-no.-99a>

Jokinen, A. & Ollus, N. (2014). ”Tuulikaapissa on tulijoita” Työperäinen ihmiskauppa ja ulkomaalaisten työntekijöiden hyväksikäyttö ravintola- ja siivousaloilla. HEUNI Publication Series No. 76. Helsinki: HEUNI.

Jokinen, A., Ollus, N. & Viuhko, M. (2011). Ehdolla millä hyvänsä. Työperäinen ihmiskauppa ja ulkomaalaisten työntekijöiden hyväksikäyttö Suomessa. HEUNI Publication Series No. 67. Helsinki: HEUNI.

Kajala, J. (2023). Rikoksesta epäillyn asianajajan velvollisuudesta vastakuulustella todistajia esitutkinnassa. *Defensor Legis*, 1/2023. https://www.edilex.fi/defensor_legis/1000980001.pdf

Karhunen, T. (2020). Valot, kamera, käy! Videokuulustelumenetelmän soveltuvuus suomalaisessa poliisityössä. Opinnäytetyö, Poliisiammattikorkeakoulu. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2020111022513>

Katz, C., Tener, D., Marmor, A., Lusky-Weisrose, E. & Mordi, H. (2022). “Yes, my uncle, I’ll do whatever you say”: Experiences of Israeli muslim arab children during forensic interviews following child sexual abuse. *Journal of Interpersonal Violence*, NP2465–NP2489. <https://doi.org/10.1177/0886260520943732>

Kauranen, M. (2018). Seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvä ihmiskauppa. Teoksessa Koponen, P., Lahti, R. & Elo, E. (toim.) *Valittuja kysymyksiä rikos- ja rikosprosessioikeudesta I*, 105–136. Helsinki: Helsingin hovioikeus.

Kelly, L. (1988). *Surviving Sexual Violence*. Cambridge: Polity Press.

Kervinen, E. & Ollus, N. (2019). *Trafficking in Children and Young Persons in Finland*. HEUNI Publication Series No. 89. Helsinki: HEUNI. <https://heuni.fi/-/trafficking-of-children-and-young-people-in-finland>

Khan, S. & Haque, S. (2022). Autobiographical memory and future episodic thinking among trauma-exposed Rohingya refugee people. *Applied Cognitive Psychology*, 1300–1311. <https://doi.org/10.1002/acp.4014>

Korkman, J. (2023a). Recorded webinar: Child interviews in investigations of trafficking. <https://www.barnahus.eu/en/webinar/child-interviews-in-investigations-of-trafficking/>

Korkman, J. (2023b). *Investigations when trafficking of children is suspected: A handbook for forensic child interviewers*. (Forthcoming). CBSS/Promise TRM.

Korkman, J. (2022). *Muistin varassa. Oikeusprosessi ja totuus*. Helsinki: Kustantamo S&S.

Laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta (746/2011). <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20110746>

Laukka, P. & Elfenbein, H. A. (2021). Cross-cultural emotion recognition and in-group advantage in vocal expression: A meta-analysis. *Emotion Review*, 13(1), 3–11. <https://doi.org/10.1177/1754073919897295>

Lavoie, J., Dickerson, K. L., Redlich, A. D. & Quas, J. A. (2019). Overcoming disclosure reluctance in youth victims of sex trafficking: New directions for research, policy, and practice. *Psychology, Public Policy, and Law*, 25(4), 225–238.

Lilja, I. & Hiilloskivi, M. (2022). Etäkuuleminen keinona suojella rikoksen uhria. *Oikeus* 1/2022, 141–148.

Lilja, I., Kervinen, E., Lietonen, A., Ollus, N. Viuhko, M. & Jokinen, A. (2020). Unseen victims – Why refugee women victims of gender-based violence do not receive assistance in the EU. HEUNI Publication Series 91. HEUNI: Helsinki.

Lindholm, J., Cederborg, A-C. & Alm, C. (2015) Adolescent girls exploited in the sex trade: informativeness and evasiveness in investigative interviews. *Police Practice and Research*, 16(3), 197–210. DOI: 10.1080/15614263.2014.880839

Lukukeskus. (2023). 10 faktaa lukutaidosta maailmalla. Lukukeskus. <https://lukukeskus.fi/10-faktaa/>

Nelson, K. (2003). Narrative and self, myth and memory: Emergence of the cultural self. Teoksessa Fivush, R. & Haden, C. A. (toim.) *Autobiographical memory and the construction of a narrative self: Developmental and cultural perspectives*, 3–28. New Jersey/London: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.

Oikeuskanslerinvirasto (2021). Poliisin ja syyttäjien menettely sekä ihmiskaupan tutkinta. Päätös 28.12.2021. OKV/1233/70/2021. <https://oikeuskansleri.fi/-/poliisin-ja-syyttajien-menettely-seka-ihmiskaupan-tutkinta>

Oikeusministeriö (2020). Pakkoavioliitot ja rikosoikeudelliset seuraamukset. Helsinki: Oikeusministeriö.

Oikeusministeriö (2021). Arviomuistio avioliittoon pakottamisen rangaistavuudesta. Oikeusministeriön julkaisuja, mietintöjä ja lausuntoja, 2021:29. Helsinki: Oikeusministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-820-2>

Oikeusministeriö (2023). Arviomuistio avioliittoon pakottamisen rangaistavuudesta. Lausuntotiivistelmä. Oikeusministeriön julkaisuja, mietintöjä ja lausuntoja, 2023:10. Helsinki: Oikeusministeriö. https://www.edilex.fi/ministerioiden_julkaisut/30634.pdf

Ollus, N. (2016). From Forced Flexibility to Forced Labour: The Exploitation of Migrant Workers in Finland. HEUNI Report Series 84. Helsinki: HEUNI. <https://heuni.fi/-/report-series-84>

Pekkarinen, A-G. & Jokinen, A. (2023). Patterns of exploitation. Trends and modus operandi in human trafficking in Finland, Latvia, Estonia, Poland and Ukraine. HEUNI Report Series No. 103a. Helsinki: HEUNI. <https://heuni.fi/-/report-series-103-patterns-of-exploitation-elect-thb>

Pihlaja, S. & Piiipponen, J. (2023). Selvitys Rikosuhripäivystyksen asiakuudessa olevien seksuaaliväkivaltaa kokeneiden ihmiskaupan uhrien tapauksista ja tilanteista. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2023:23. Helsinki: Oikeusministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-771-9>

Pitman, T. (2017). Living with Coercive Control: Trapped within a Complex Web of Double Standards, Double Binds and Boundary Violations, *The British Journal of Social Work*, 47(1), 143–161 <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcw002>

Principles on Effective Interviewing for Investigations and Information Gathering (2021). <https://interviewingprinciples.com>

Rikoslaki 39/1889. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001>

Rikosuhripäivystys / RIKU (2018). Erytisen suojelutarpeen arviointi seksuaalirikoksissa. <https://www.riku.fi/rikosuhripaivystys/riku-lehti/riku-lehti-1-2018/erityisen-suojelutarpeen-arviointi-seksuaalirikoksissa/>

Roth, V. (2010). Defining human trafficking, identifying its victims: a study on the impact and future challenges of international, European and Finnish legal responses to prostitution-related trafficking in human beings. Turku: Turun yliopisto.

Roth, V. & Luhtasaari, M. (2021). Suomi torjuu ihmiskauppaa. Ihmiskaupan vastainen toimintaohjelma. Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2021:15. Helsinki: Oikeusministeriö.

Saarikkomäki, E. (2017). Trust in public and private policing: Young people's encounters with the police and private security guards. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-0638-4>

Schaap, D. & Saarikkomäki, E. (2022). Rethinking police procedural justice. *Theoretical Criminology*, 26(3), 416–433. <https://doi.org/10.1177/13624806211056680>

Schoultz, I., Spanger, M., Jokinen, A., Økland Jahnsen, S., Muhire, H. & Pekkarinen, A.-G. (2023). Constructions of migrant victims of labor exploitation in Nordic court cases. *International Review of Victimology*, 0(0) <https://doi.org/10.1177/02697580231174912>

Selim, H. & Skrifvars, J. (2022). Muisti, trauma ja kulttuuri turvapaikkaprosessissa. *Haavoittuva asema turvapaikkaprosessissa*, 26–40. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2023030329439>

Sisäministeriö (2016). Rikoksen uhrin suojelutarpeen arviointimenettelyn käsikirja. Sisäministeriön julkaisuja 14/2016. Helsinki: Sisäministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-324-091-9>

Smiragina-Ingelstrom, P. (2020). Human Trafficking of Men: A Gendered Perspective on Victimhood. <https://hdl.handle.net/2123/24671>

Stark, E. (2007). *Coercive control: How men entrap women in personal life*. New York: Oxford University Press.

Stark, E. (2012). Looking Beyond Domestic Violence: Policing Coercive Control. *Journal of Police Crisis Negotiations*, 12(2), 199–217. DOI: 10.1080/15332586.2012.725016.

Stark, E. (2018). Coercive control as a framework for responding to male partner abuse in the UK: Opportunities and challenges. Teoksessa Lombard, N. (toim.), *The Routledge Handbook of Gender and Violence*, 15–18. London: Taylor & Francis.

Teittinen, P. (2021). Tutkinta lopetettu. Helsingin Sanomat, 25.4.2021. <https://dynamic.hs.fi/a/2021/Tutkintalopetettu/>

Thakkar, M. J., Jaffe, A. M. & Vander Linden, R. S. (2015). Guidelines for Conducting a Victim-Sensitive Interview. *Journal of Child Sexual Abuse*, 24(7), 717–730. DOI: 10.1080/10538712.2015.1077365

Tiapula, S. L. & Turkel, A. (2008). Identifying the Victims of Human Trafficking. *The Prosecutor Feature*, April/May/June 2008. https://www.gvsu.edu/cms4/asset/903124DF-BD7F-3286-FE3330AA44F994DE/identifying_victims.pdf

Turkel, A. & Tiapula, S. (2008). Strategies for Interviewing Child Victims of Human Trafficking. *National Center of Prosecution of Child Abuse Update*. 21(5), 10–12. https://www.gvsu.edu/cms4/asset/903124DF-BD7F-3286-FE3330AA44F994DE/strategies_for_interviewing_victims.pdf

UK Ministry of Justice 2015. Online tracking service launched for victims of crime. Press release from Ministry of Justice and The Rt Hon Sir Mike Penning MP, 29.1.2015. <https://www.gov.uk/government/news/online-tracking-service-launched-for-victims-of-crime>

Ulkomaalaislaki (301/2004). <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040301>

UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), *Beyond Proof, Credibility Assessment in EU Asylum Systems: Full Report*, May 2013, available at: <https://www.refworld.org/docid/519b1fb54.html>

UN News. (2019). Failure to register newborns leaves millions ‘invisible’ warns UN Children’s Fund, 11.12.2019. <https://news.un.org/en/story/2019/12/1053211>

Viuhko M. (2020). *Restricted Agency, Control and Exploitation: Understanding the Agency of Trafficked Persons in the 21st-century Finland*. HEUNI Publication Series No. 90. Helsinki: HEUNI. <https://heuni.fi/-/report-series-90>

Viuhko M. (2013). Aktiivisia toimijoita vai passiivisia ideaaliuhreja? Ihmiskaupan uhrien rajoitettu toimijuus. *Oikeus*, 42(2), 385–404.

Viuhko, M. & Jokinen, A. (2009). Human trafficking and organised crime: Trafficking for sexual exploitation and organised procuring in Finland. HEUNI Publication Series No. 62. Helsinki: HEUNI. <https://heuni.fi/-/report-series-62>

Vredeveldt, A., Given-Wilson, Z. & Memon, A. (2023). Culture, trauma, and memory in investigative interviews. *Psychology, Crime & Law*. <https://doi.org/10.1080/1068316X.2023.2209262>

Vuorenpää, M. (2020). Valittuja kysymyksiä todistusoikeudesta. Helsinki: Kauppakamari.

Wemmers, J.-A., Parent, I. & Lachance Quirion, M. (2022). Restoring victims' confidence: Victim-centred restorative practices. *International Review of Victimology*, 29(3), 466–486. <https://doi.org/10.1177/02697580221128830>. First published online October 19, 2022.

Westera, N., Kebell, M. & Milne, B. (2013). Losing two thirds of the story: a comparison of the video-recorded police interview and live evidence of rape complainants. *Criminal Law Review*, (4), 290–308. <https://researchportal.port.ac.uk/en/publications/losing-two-thirds-of-the-story-a-comparison-of-the-video-recorded>

Wintermayr, I. & Weatherburn, A. (2021). Access to protection and remedy for victims of human trafficking for the purpose of labour exploitation in Belgium and the Netherlands. Brussels: ILO Office for the European Union and the Benelux countries.

Xie, Q. W., Sun, X., Chen, M., Qiao, D. P. & Chan, K. L. (2017). What prevents Chinese parents from reporting possible cases of child sexual abuse to authority? A holistic-interactionistic approach. *Child Abuse & Neglect*, 64, 19–31. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2016.12.006>

Zimmerman, C. & Pocock, N. S. (2013). Human trafficking and mental health: “My wounds are inside; they are not visible”. *Brown Journal of World Affairs* XIX (11), 265–280. https://www.researchgate.net/publication/263807413_Human_trafficking_and_mental_health_My_wounds_are_inside_they_are_not_visible

Tässä katsauksessa käsitellään ihmiskaupparikosten esitutkinnan haasteita ja hyviä käytäntöjä uhrinäkökulmasta. Katsausta varten on haastateltu suomalaisia ja kansainvälisiä uhrien kanssa työskenteleviä järjestötoimijoita. Katsauksessa esitellään myös ihmiskaupparikollisuuteen liittyviä seikkoja kuten pakottavaa kontrollia, uhrisensitiivistä lähestymistapaa sekä muistin lainalaisuuksien huomioimista tutkinnassa. Katsauksen lopussa annetaan suosituksia asianosaisten osallisuuden vahvistamiseksi ja oikeuksien yhdenvertaiseksi toteutumiseksi. Katsauksessa kuvataan uhrisensitiivisiä ja traumainformoituja toimintatapoja, joita eri toimijat voivat hyödyntää ihmiskaupparikosten esitutkinnassa.

